

[ננ] (א) שאילו מקמיה רב נטרונאי גאון מקום שאין בו רגיל לירד לפני התיבה אלא אחד, ופעמים שהוא מרוד במלאכתו, ויש נערים שהגיעו לשמונה עשרה (וליש) [ולשבע] עשרה ולא נתמלא זקנם, מהו שיעשו שליח צבור ויציאו רבים ידי חובתן ואל יתבטלו מתפילה, והשיבן כך [ראינו] (ב) שזה שאמרו חכמים אינו עובר לפני התיבה, ואינו נושא את כסו עד שיתמלא זקנו, כך מצוה מן המובהר, וכמה דאפשר למיהוי גברא מליא ספי עדיף מינוקא, אבל במקום שהוא מבטל קדושה וברכו וימלוך, לא מביעא בן י"ח ובן י"ז, אלא אפילו בן י"ג ויום אחד כי לא אפשר נעשה שליח ציבורא, (ג) דקאמרינן זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן, טעמא דלא הגיע לכלל מצות שאינו מוציא רבים ידי חובתן, אבל בן י"ג ויום אחד כי לא אפשר שפיר דמי:

[נד] (א) ותו ששאלתם (ב) מהו לסמוך על ר' יהושע בן לוי בשעת הדחק מצטרפין תשעה ועבר, אין הלכה כר' יהושע בן לוי ואין אנו עושין כמותו, ועוד השתא עבר [משוחרר] שמל ולא טבל אין מזמנין עליו בזימון דרבנן, (ג) דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, (ד) ואמרינן פשיטא דאין מזמנין, ופשיטין דאיצטריך מתניתן לעבר שמל ולא טבל, (ה) וקמ"ל כי [הא] דר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לעולם אינו גר עד שיטול ויטבל, (ואין יכול) לצרפו עם תשעה [בתפלה], דאמרינן מתוך תוך דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה עבר מיבעיא, (ו) ועוד שמענין בפירוש מרבתינו שאלו שמועות של שלשה שאכלו כאחת, (ז) כגון תשעה ועבר, [תשעה] וארזן, שנים ושבח, (ח) וקטן פוחת, (ט) וקטן היודע למי מברכין, אין הלכה ואין עושין [מעשה] כמותו:

[נג] (א) שאילו מקמיה רב נטרונאי גאון. סדור רע"ג דף י"א ע"א, תשובת הגאונים ליק סי' פ"ד וחזקתיו כהערות שלי לתשובת הגאונים (ליק תרכ"ח) שחתשובת כתובת בשערי תשובת סי' כ"ה ושם היא בשם רב האי גאון ובאמת היא לרב נטרונאי וכן הובא במח"ז (צד 28) ובספר הפרדס סי' ס' ושם יש לתקן הלשון כמו שחזק לפנינו מקום שאין שליח צבור אלא אחד ופעמים שהוא מרוד במלאכתו. וגם בשבלי הלקט חשלים ענין תפלה סי' י' הביא ובתשובת הגאונים ד"ל מצאתי שאלו לפני רב נטרונאי זצ"ל עדה שאין להם מי שרגיל לעבור לפני התיבה אלא אחד כו'. וכן הובא בס' האשכול ח"א סי' י"ד ובס' ארחות חיים ה' תפלה סי' ע"ה בשם הרמב"ן וחר' עמרם חשיב לר' נטרונאי גאון ד"ל ויש לתקן חשיב ר' נטרונאי גאון ז"ל. (ג) שזה שאמרו חכמים. חולין כ"ד ע"ב. (ג) דקאמרינן. ר"ח כ"ט ע"א.

[נד] (ב) ותו ששאלתם. הוא ג"כ לרב נטרונאי גאון והובא ג"כ בסדור רע"ג שם ובמח"ז סי' ל"ט צד 28 ובסור ארזח סי' כ"ב הובא בשם רב נטרונאי ועיין חמדת גנוזה סי' קכ"ד. (ג) מהו לסמוך על ריב"ל. ברכות ס"ז ע"ב. (ג) דתנן. ברכות מ"ח ע"א במשנה. (ד) ואמרינן פשיטא דאין מזמנין ופשיטין דאיצטריך מתניתן לעבר שמל ולא טבל. וכו"ה בסדור רע"ג שם. ובגמרא לפנינו ברכות דף ס"ז ע"ב איחא על לשון המשנה שלפניו והנכרי אין מזמנין עליו ועל זה אמרו בגמרא פשיטא חכא כמא עסקינן בגר שמל ולא טבל, אבל על נשים ועבדים וקטנים לא נמצא כלל בגמרא. (ס) וקמ"ל כי חא דר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן. בגמרא דאמר רבי זירא א"ר יוחנן וגם בסדור רע"ג הובא דר' חייא בר אבא. (ו) ועוד שמענין בפירוש מרבתינו. ברכות מ"ח ע"א. (ז) כגון תשעה ועבר כו'. שם ס"ז ע"ב. (ח) וקטן פוחת. צ"ל פורה כמו שחזק בגמרא שם א"ר יוחנן קטן פורה והובא לנכון בסרע"ג ובערך ערך פרה הביא חזקאמא בגמרא ברכות והביא סי' רבינו חננאל זה שנראה עליו צמח שיער נקרא פורה כו'. ועיין בתוס' שם ד"ה קטן שחביוא ג"כ פי' ר"ח ע"ש. (פ) וקטן

[נה] (א) ותו שאלו מקמיה דרב נטרונאי גאון זצ"ל הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, ועדיין לא קרא פסוקי דזמרא. מהו שיעסוק עם הצבור בעסק [שמצאם כגון] שמצאם בתחילה עסק פריסת שמע, ולאחר שייסיים תפילתו יחזור ויאמר פסוקי דזמרא, והשיב כך, כשתיקנו חכמים תקנו לומר פסוקי דזמרא תחילה, ואח"כ יתפלל, (ב) [דרוש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל], (ג) ואם ראה שמתפללין ואין מעכבין (ד) כך שמענו מה"ר גאון שמכרך מלך מהולל בתושבחות, (ה) ואומר פרשה ראשונה של תילים, שהיא תהילה לדוד (תהלים קמ"ה א'), ומדלג ואומר הללויה הללו אל בקדשו עד לשם תפארתך, וחותרם בישתבח ומסחר ומתפלל עם הציבור, (ו) שאין תפילתו של אדם נשמעת כמו עם הציבור, אבל פסוקי [דזמרא] בתר צלותא לא לימרינהו, שיש גנאי בדבר זה, וכשתיקנום חכמים לא תיקנום אלא קודם תפילה, אבל לאחר תפילה לא:

[נו] (א) אמר ליה אליהו לרב יהודה (בריה) [אחזה] דרב סלא חסידא (ב) לא תרתח דלא תיחמי (ג) ולא תירוי דלא תיחמי, וכשאתה יוצא לדרך הימלך בקונך וצא, מאי הימלך בקונך וצא, (ד) אמר ר' יעקב אמר רב חסדא [כל היוצא לדרך צריך להתפלל] יה רצון [מלפניך] ה' אלהי ואלהי אבותי שתוליכני ותסמיני ותחזירני לשלום, ותצילני מקף אויב ואויב בדרך ותתני לחן לחסד ולרחמים בעיניך, ובעיני כל רואי בא"י שומע תפילה, ואפילו נפיק לסגוי עד פרסה צריך [להתפלל] תפילת הדרך, (ה) אימת מצלי לה, א"ר אחא בר יעקב משהחזיק בדרך קם ומצלי:

חידוע למי סברין, כיח בסרעיג שם, ובגמרא לפנינו ולית הלכתא ככל חגי שמעתתא אלא כי חא דא"ר נחמן קמן חידוע למי סברין מוטני עליה, עיין שם בתוס' ד"ח ולית ועיין בערוך ערך פרה מה שחביו בשם רב האי גאון ד"ל.

[נד] (ב) ותו שאלו מקמיה דרב נטרונאי גאון זצ"ל. סדור רע"ג דף כ"ד ע"ב ותמדת גזוזת ס"י ג"ז וכן חביו בסור א"ח ס"י ג"ב בשם רב נטרונאי גאון וע"ש בב"י וברא"ש ברכות פ"ה ס"י ו' חביו זה בשם רב עמרם, והובא גם בסח"ו ס"י מ' (צד 28). (ג) דרוש ר' שמלאי, תוספתי כמו שנמצא לנכון בסרעיג שם ובסח"ו והובא בסור א"ח ס"י ג"א והוא בגמרא ברכות ל"ב ע"א ותמעתיק השמים יתפלל עד יתפלל, (ג) ואם ראה שמתפללין ואין מעכבין, כ"ה גם בסח"ו אבל בסדור רע"ג שם כתוב ואם ראה צבור מתפללין והם מתעכבין, (ד) כך שמענו מה"ר גאון, יש לתקן כך שמענו סרב משה גאון ששמע מרביותיו כמו שהוא בסח"ו ובסדור רע"ג שם כך שמענו בי מר [צ"ל סמר] רב משה גאון ז"ל וסרבותיו, ודברי רב משה גאון ד"ל חובאו בערוך ערך תפל וד"ל רב משה גאון אומר מאן דעיוול לכנישתא ואשכח צבורא דקרו פסוקי דזמרא אומר ברוך שאמר ותוהם מהולל בתשבחות, ואומר תהלה לדוד ארוםסך, ומדלג ואומר הללויה הללו אל בקדשו ותוהם בישתבח ומסחר ומתפלל עם הצבור, אבל לומר פסדיו אחר תפלה לא דקורם נתקנו ע"ל, (ה) ואומר פרשה ראשונה של תילים שהיא תהילה לדוד, בסח"ו שם כתוב ואומר פרשה ראשונה של תילים, כלומר פרשה שנאסרה ראשונה לפרשיות שנאסרות בתילים שהיא תהלה לדוד, (ו) שאין תפילתו של אדם נשמעת כו', ברכות ח' ע"א.

[נו] (ב) אמר ליה אליהו לרב יהודה בריה דרב סלא חסידא, הובא בסדור רע"ג דף ג"ג ע"ב ותוהם בברכות כ"ס סעי'ב, ותקנתו אחזה דרב סלא וכן הובא בסרעיג, (ג) לא תרתח דלא תיחמי, פירשי' לא תכעוס שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא, (ג) ולא תירוי דלא תיחמי, פירשי' לא תשתכר ביוין, (ד) אמר ר' יעקב אמר רב חסדא, גמרא שם, (ה) אימת מצלי לה א"ר אחא בר יעקב, בגמרא שם אימת מצלי א"ר יעקב אמר רב חסדא משעה שסתלק בדרך עד כמה א"ר יעקב עד פרסה, ועי' ברש"י ובתוס' שם, ובסרעיג הנוסחא כך היא אימת מצלי לה, א"ר יעקב אמר רב חסדא משעה שסתלק בדרך, מני נפיק ובסגוי, ועד כמה עד פרסה,

[בז] (א) תגו רבנן היה רוכב על החמור והגיע זמן תפילה, (אסילו) [אם יש מי שיאחז חמורו וירד למטה ויתפלל, ואם לאו אל ירד למטה ויתפלל, ורבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת (עליו), אמר רבא ואיתימא ר' יהושע בן לוי הלכה כרבי:]

[נח] (א) תנו רבנן המהלך בדרך ובאו עליו גרוד ליסמים וזיה, ולא
 איפשר לצלויי י"ח ברכות, מתפלל הבינו או תפלה קצרה, איזו היא תפילה קצרה,
 אחרים אומרים צרכי עמך מרובים ודעתם קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן
 לכל אחד ואחד כדי פרנסתו, ולכל גוייה וגוייה די מחסורה בא"י שומע תפילה, אמר
 רב הונא הלכה כאחרים: ולא בעי למימר שלש ראשונות ושלש אחרונות, ומצלי להו
 מעומד, ואפילו מהלך, (ב) ומאי איכא בין הבינו לתפילה קצרה, הבינו צריך לצלויי
 שלש ברכות לפניו ושלש לאחריו, וכדמטא לביתיה [(ג) לא בעי לצלויי, ותפילת
 קצרה לא בעי לצלויי ג' לפניו וג' לאחריו וכד מטי לביתיה] צריך לצלויי, הבינו
 מעומד מצלי, תפילה קצרה אפילו מהלך: ואילו הן שבע מעין שמונה עשרה, אומר
 שלש ברכות ראשונות, (ד) ואחר כך אומר הבינו [(ה') אלהינו] רצה בחשובתני סלח
 לנו גואלינו רפא חלינו ובדך שנותני, ואמר ר' חגי אם היו [ימות] גשמים [אומר]
 בגשמי [גדבה] [ברכה], ואם היו מללים [אומר] בפללי ברכה, כי מספורים אתה מקבץ,
 וסועים עליך לשפוט, ועל הרשעים (תשת) [תניף] ירך, וישמחו כל חוסיך בך בבנין
 עירך, ובחדוש בית מקדשך, כי מרס נקרא אתה תענה, כאמור והיה מרס יקראו ואני
 אענה עוד הם מדברים ואני אשמע (ישעי' ס"ה כ"ד), בא"י העונה בעת צרה ושומע
 תפילה, ואח"כ אומר שלש אחרונות:

[נמ'] (א) ועל עשרה שהתפללו ושמעו כולם קדושה וברכו וכל סדר תפילה אמר רבי שיכולין להימנות למניין אחר בשביל אחד שלא התפלל, כמו שעושין לחתן, או למי שלא השכים לבית הכנסת, ואפילו אחד מאותו עשרה שהתפללו כבר

דאסילו נמק לאורחא בחד פרסת צריך לעלוי תפלת הדרך, והויכ מצלי לה, רב חסדא אמר מעומד ורב ששת אמר אסילו מהלך.

[גז] (ב) ת"ר היה רוכב על החמור. ברכות ל' ע"א.

[בְּרִית] (6) ח"ר המחלף בדרך. ברכות כ"ט ע"ב ולפינו בגמרא הגי' המחלף במקום גורדי היה וליסמים, מתפלל תפלה קצרה. (7) ומאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה. ברכות ל' ע"א. (8) לא בעי לצלוי כ"ו. הוספתי כמו שהוא לנכון בגמרא שם והשמים המעתיק מן לביניה עד לביניה. והובא גם בסרע"ג דף ג"ד ע"א. (9) ואח"כ אומר הבינו כ"ו. עיין גמרא ברכות כ"ט ע"א נוסחת הבינו ועיין בסדור רע"ג דף ג"ד ע"א וברא"ש ברכות פ"ד ס' י"ג ובר"פ מ"רכות פ"ד ובבב"ג פ"ד ובאור זרוע ח"א ה' תפלה ס' צ' ובסוד או"ח ס' ק"י והמצא שנינו ב' נוסחא. והנוסחא שלפנינו וכן בבב"א פ"ד 24 נובעת מירושלמי תענית פ"ב ח"ה (דף ט"ז ע"ג).

[כ"ב] וְעַל עֲשֵׂרָה שֶׁהִתְחַלְּלוּ וְכוּ'. הוּבָא גַם בְּמִשְׁנֵי (ע"ד 26) וְלֹא כוּנֻג חֲכָמֵי הַתּוֹס' מְנִיחָה כִּיג עֵיב דִּיה וְאִין שְׁתַּבּוּ וְהַלְמִידֵי רִשְׁי' פִּירְשׁוּ מִשְׁנֵי דַאֲפִילוּ בִּשְׂכּוּל אֶחָד שְׁמַע יִכְלִים חֶס לְפָרוֹס עַל שְׁמַע וְאִפִּילוּ אוֹתוֹ שְׁמַע בְּבֵר יִכּוֹל לְהוֹצִיא אוֹתוֹן שְׁלֵא שְׁמַעוּ כְּמוֹ שְׁאֵנוּ רִוּאִים שְׁלֵיחַ צִיבּוֹר שְׁאֵעִים שֶׁהִתְחַלְּלָה כְּבֵר יִ"ח בְּרֻכּוֹת בִּלְחָשׁ חֲזוֹר וּמִתְחַלְּלָה בְּקוֹל דָּם אֵעִים שְׂכּוּלָנוּ בְּקִיאִין עֲכָשִׁיו. וְזֶה הוּבָא גַם בְּהִרְאָשִׁי מְנִיחָה פִּיג ס' י' וְעִישׁ בִּקְרֵבִן נִתְמַלֵּל, וְגַם הַסּוּר אֵרִיחַ ס' י"ח וְהָאֵל זֶה בִּשְׁם הַלְמִידֵי רִשְׁי', וְעִישׁ בְּבֵי תְּהוּבָה שֶׁם אֵת הָאֲגוּר ס' קִישׁ שְׂכָן תּוֹס' מִשְׁחֲזוֹר וְעִישׁ הָאֵל גַּם בְּהִתְרַת הַרְשֵׁה דֵּל בְּמִשְׁנֵי שֶׁם.

סדור רשי

יכול לחזור [ולתפלל] ולהוציא את החייב, וסומך רבי וטראה סנים מן הציבור שמתפללין כל אחד לעצמו י"ח ברכות, וחזור וכוּפלו [השליח צבור] בשביל הקדושה, נמצא שהמתפללין נמנין למניין על הקדושה לכה, (ב) נענה מאן (הוא דאמר עולא) [דהוא ואמר אולין] בשביל הקדושה שלא אמרו כל אחד לעצמו הן נמנין, נמצאו עדיין מחוייבין בדבר, והשיב רבי לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה אלא חביבה היא לנו ואינה פחות מעשרה:

[ס] (א) ולא מיבעי ליה לאינש למיכטל ולאחמנועי מקידושא דסידרא, ומן יהא שמיה רבא מברך דמילתא רבתי קמיה דקדושא בריך הוא, ומאי רבותא, (ב) דתנן רבן שמעון בן גמליאל (ג) משום ר' יהושע הסגן אומר מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה, ולא ירדה טל לברכה, (ד) ואמר רבא בכל יום ויום קללתו מרובה משל חבירו, דכתיב בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר (דברים כ"ח ט"ז) אי (נמי) [נימא] בקר דלמחר מי ידע מאי הוי, אלא דחליף, [נימא] עלמא אמאי מקיים, אקידושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא, שנאמר ארץ עפחה כמו אופל צלמות ולא סדרים (איוב י" כ"ב), (ה) מאי סדרים קידושא דסידרא:

[סא] (א) ושאלו מקמי(ה) רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא, מהו שיאמר קידושא דסידרא (ב) אם אינו קורא מאי טעמא, והשיב כן, אם תלמיד חכם הוא יעסוק (ג) בשמעתתא דגיד הנשה, כגון שלש כחות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום, שיש בה דברי קדושה של הקב"ה, ואם אינו תלמיד חכם יעסוק במקרא בפסוקים שיש בהן קדושה, כגון שרפים עומדים ממעל לו (ישעי' ו' ב'), ומאי טעמא דתלמיד חכם שאומר וקורא כן, כלומר תפילה זו, וסדר זה נביאים הראשונים תיקנו, וזקנים הקדמונים תיקנו לומר בקהל, ויחיד לא ישיג גבול הקהל, לפי שכל דבר שבקדושה אינו פחות מעשרה, הילכך יאמר מקרא או תלמוד כמו שפירשנו, ונמצאת אתה [אומר] ממילא (חידוש) [ויש] חכמים שאומרים כיון שהן

(ג) נענה מאן הוא דאמר עולא. הלשון ששובש ותקנתי נענה מאן דהוא ואמר אולי בשביל הקדושה, כמו שהוא במח"צ ושם במקום "אולי" הביא "שמא".

[ס] (ב) ולא מיבעי ליה לאינש למיכטל כו'. סדור רע"ג דף י"ד ע"ב וכתובה בקיצור בשירת הגאונים שערי תשובה סי' כ"ז ותשובת הגאונים ליק סי' פ"ה ותובא גם במח"צ סי' ס"ו (צד 26). (ג) דתנן. סוטה ס"ח ע"א במשנה. (ג) משום ר' יהושע הסגן. לפנינו במשנה רש"י אומר העיר ר' יהושע והעיר שם הר"ב: במשנה שבמשניות איתא משום רבי יהושע וכו"ל לקמן בפסקא עכ"ל אבל מלת "הסגן" ליתא. (ד) ואמר רבא. גמרא שם ס"פ ע"א. (ה) מאי סדרים קידושא דסידרא. בגמרא שם ס"פ חא יש סדרים תופיע מאופל, ובסדור רע"ג הביא שג"א ארץ עפחה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופיע כמו אפל. טעמא דאין סדרים חא יש סדרים ותופיע מאפל ומאי סדרים קידושא דסידרא. והסיום חות ומאי סדרים הוא לשון הרע"ג ז"ל.

[סא] (ב) ושאלו מקמי(ה) רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא. סדור רע"ג דף י"ד ע"ב ותובא במח"צ צד 26 ותובא בשם רב צמח גאון בסוף אור"ח סי' קל"ב וכתב שם הב"י כ"כ בספר הפרדס. אבל לא נמצא בספר הפרדס לפנינו רק בלקומי הפרדס (ס' ע"א) ובטעות שם מקמי רב יצחק צמח ראש ישיבה גאון יעקב וצ"ל מקמי רב צמח ומלת יצחק יש לסחוק. ורב צמח גאון הוא בנו של רב פלטי גאון וסלך בשנת אלף קס"ג לשמרות הוא ר"א תרל"ב ליצירת. (ג) אם אינו קורא מאי טעמא. כ"ה בסרע"ג ובסח"צ סהו שיאמר קידושא דסידרא אם קורא ובלקומי הפרדס שם מאי שיאמר קידושא דסידרא או אינו אומר. (ג) בשמעתתא דגיד הנשה. תולין צ"א ע"ב ובלקומי הפרדס שם חסדים המלות. דגיד הנשה.

מקראות אומרן ומה בכך, הילכך נהגו יחיד האומר קידושא דסידרא שיהא קורא הפסוקים כדרך שהתינוקות קורין לפני רבן:

[סב] (א) וששאלתם וקרא זה אל זה ואמר, ותשאני רוח, מה יש לקרות ולתרגם, ומה טעם קבעום חכמים בסדר קדושה, דבר זה כך מנהג הראשונים, מקום שיש שם תלמידי חכמים כשהיו מתפללין והיו נופלים על פניהם, ומקדשין, לאחר שעונין יהא שמא רבא מברך, היו מביאין נביא וקורין בו כמה פסוקים, הן יתיר הן חסר, ומתרגמין ואחריהן קורין קדוש קדוש, ואומרים ותשאני רוח ומתרגמין, כדי לסיים בשבחו של הקב"ה, ואח"כ מקדשין ועוסקין בתורה, ואם רצה במשנה עוסק, בתלמוד עוסק, וכל כך למא, (ב) כדי לקיים מה שאמרו חכמים לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד, אבל כיון שרבתה עניות ודלות, והוצרכו חכמים למעשה ידיהם, לא היו יכולין להתעסק בתורה תמיד ולשלש בכל יום, וסמכו רבותינו על התלמוד לבדו, (ג) כמו שאמרו חכמים כל הנחלים הולכים אל הים והים אינו מלא (קהלת א' ז), זה התלמוד שמקרא ומשנה ומדרש בו, ועקרו לקרות בנביא בכל יום אחר תפילה, ואע"פ שעקרו לקרות בנביאים, שנים פסוקים הללו לא עקרו, כלומר וקרא זה אל זה ואמר, ותשאני, ועדיין הם קבועין ועומדין, ומפני מה לא עקרום, שקדוש משולש הוא ק' ק' ק' ישלשוהו ג' פעמים בתפלה. גמרו את התפלה אומר החזן קדיש, ואח"כ [נפטרים] העם [לכתיהם] לשלום:

[סג] (א) וכשמבקש לאכול צריך ליטול ידיו ואח"כ יקבע סעודתו אע"פ שאוכל חולין, וכל המולול בנשילת ידים הרי זה כר גידוי הוא, (ב) דתנן אמר ר' יהודה חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה ננעלת על כל אדם שבישראל בתכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל, אלא את מי נידו, (ג) את ר' אלעזר בן הנך שפקס בנשילת ידים, וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן על ארונו, ללמדך שכל המתנדה ומת בגידולין [בית דין סוקלין את ארונו, (ד) וכל המולול בנשילת ידים בא לידי עניות, (ה) דאמר ר' אמי, ואמרי לה במתניתא תנא ג' דברים מביאין את האדם לידי עניות, המשחין בפני מיטתו ערום, ומי שאשתו מקללתו בפניו, והמולול בנשילת ידים, והמשחין בפני מיטתו ערום, הני מילי כלפי מטה, ועל גבי קרקע, אבל מהדר אפיה ממיטה ובמנא לית לן בה. והמולול בנשילת ידים לא אמרן אלא דוימנין משי, ווימנין לא משי, אבל משי ולא משי לית לן בה. (ו) ואמר ר' זריקא (ו) ואמר ר' אלעזר כל

[סב] (ב) וששאלתם וקרא זה אל זה ואמר, זה לא נמצא בסעריג לפנינו, והובא בסחי' ס"י מ"ה, וכנראה ח"א תשובת לגאון אחר, ואולי ח"א ג"כ לרב צמח גאון. (ג) לקיים מה שאמרו חכמים, קידושין ל' ע"א וע"ש בתוס' ד"ה לא שחביאו את מח"ו. (ג) כמו שאמרו חכמים כל הנחלים הולכים אל הים, מדרש משלי י' כל הנחלים הולכים והים איננו מלא זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה.

[סג] (ב) וכשמבקש לאכול צריך ליטול ידיו. סדר רע"ג דף ס"ו ע"א ושאלות ס"י צ' וכן הוא בסחי' ס"י מ"ה והתחלתו שם גמרו את התפלה שייך לסוף סימן שלפניו. והובא ג"כ כל המאמר בבחי' ברכות ס"ו דף ט' ע"ב. (ג) דתנן, עדיות פ"ה, ברכות י"ג ע"א. (ג) את ר' אליעזר בן הנך. בגמרא בן הנך ובסעריג ובסחי' ובכחי' שם וכשאלות כתוב בן הנך. (ד) וכל המולול בנשילת ידים כו'. שבת ס"ב ע"ב. (ס) דאמר ר' אמי, כ"ה בבב"ב שם, בסעריג ובסחי' וכ"ה בבב"ב ופנינו אמר ר' אבות. (ו) ואמר ר' זריקא, סופה ד' ע"ב.

המזלול בנשילת ידים נקער מן העולם. (ז) אמר רב אידי בר אבין אמר ר' יצחק [בר] אשיאן מים ראשונים מצוה, ואחרונים חובה, ואמצעיים [רשות]. מים ראשונים נוטלין בין בכלי בין ע"ג קרקע, אחרונים אין נוטלין אלא בכלי, ואמרי לה [אחרונים] אין נוטלין אלא על גבי קרקע מפני רוח רעה שהוא שורה עליהם, ואם הביא קינסא חריות של דקל, ורחץ ידיו למעלה הימנה שפיר דמי, (ח) ואיכא בינייהו קינסא, (ט) מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, מים אחרונים אין נוטלין אלא בצונן, מפני שחמין (י) מפעל[ע]ין את הוזהמא. (יא) ואמצעיים רשות, אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל, אבל בין תבשיל לגבינה חובה, (יב) והאי דשרו רבנן בתר בשר גבינה משמעתיה דרב נחמן, ואע"ג דמים אחרונים חובה אין טעונין ברכה :

[סד] (א) רב אמר מצוה לשמוע דברי חכמים, ר' אלעזר בן ערך שנאמר וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים (ויקרא ט"ז י"א), אי"ר אלעזר בן ערך מיכאן סמכו רבותינו נשילת ידים מן התורה, (ב) אמר ליה רבא לרב נחמן מאי משמע, דהאי קרא בנוגע בזב הוא דכתיב, אמר ליה בנוגע בזב כי שטף ידיו במים (**ב) כי קא מסחר בו ביום נגדים וטבילה בעי, אלא הכי קאמר ואחר שלא שטף ידיו במים טמא, (ג) ולא (משנינן) [משינן] אלא מן מנא, (ד) כדתנן בכל הכלים נוטלין לידים ואפילו בכלי גללים ובכלי אבנים בכלי אדמה, ואין נוטלין לידים (אלא לדפנות) [לא כדפנות] הכלים ולא בשולי (המחט) [המחץ] סי' כלי חרס הנשבר וגשאר בו בית קיבול (ובין במגרפת) [ולא במגופת] החבית, ולא יתן אדם לחבירו בחפניו, (ה) מאי טעמא (אסעמטן) [אסמכינן] רבנן על מי חטאת, אי נמי על קידוש ידים ורגלים המקדש, דקתני אין ממלאין ואין מקדישין ואין מזין מי חטאת אלא בכלי :

(ז) אמר ר' אידי בר אבין, חולין ק"ה ע"א. (ח) ואיכא בינייהו קינסא. כ"ה גם בסח"ז ובגמרא שם מאי בינייהו איכא בינייהו קינסא וע"ש בפירש"י ולדעתיה מה שהובא בפנים "קינסא חריות של דקל" הוא הפי' על קינסא ועיין בערוך ערך קנס. (ט) מים ראשונים כ"ו. גמרא שם. (י) מפעלעין את הוזהמא. בגמרא שחמין מפעלעין את הידים ואין מעבירין את הוזהמא ובסח"ז מפעלעין את הוזהמא ואין מעבירין אותה. (יא) ואמצעיים רשות, אמר רב נחמן. חולין ק"ה ע"ב. (יב) והאי דשרו רבנן בתר בשר גבינה, הוא כלשון הכה"ג ברכות ס"ו (דף ס' ע"א) אבל בסח"ז צד 27 הובא בתר גבינה בשר ותרתיג רש"ת ד"ל בסח"ז שם הערת ש' חתיר שכתבדושי הרשב"א חולין שם הביא הכה"ג כמו שתואר לפנינו בבב"ג אך בתורה"ב להרשב"א חביא לשון הכה"ג והא דשרו רבנן גבינה ואח"כ בשר, ועתה עיינתי בבב"ג שהוציא לאור הר"ה"ג ח"ה"ה הילדעסהייסער (צד 66) כתוב ג"כ והאי דשרו רבנן גבינה בתר בשר, וגם בסוד אורח סי' קע"ג ראיתי שהביא כתב כה"ג שהאוכל בשר סותר לאכול אחריו גבינה מיד והביא בשם אביו תרא"ש ולא נהנו העולם כן, אלא נוהגין שלא לאכול גבינה אחר הבשר ואפילו הוא בשר עוף ואין לשנות המנהג כ"ו, וע"ש בב"י ועיין בתרא"ש חולין ס"ה סי' ה'.

[סד] (ב) רב אמר מצוה לשמוע דברי חכמים ר' אלעזר בן ערך. חולין ק"ז ע"א וצ"ל אמר אמר מצוה לשמוע דברי חכמים רבא אמר מצוה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך, והמסמר הוא הובא בסח"ז סי' ג'. (ג) א"ל רבא לרב נחמן כ"ו. עיין בגמרא שם ולפנינו גירסא אחרת. (*ג) כי קא מסחר בו ביום וכ"ו. צ"ל מי קא מסחר כיבוס נגדים וטבילה בעי. (ג) ולא משינן. בב"ג שם ברכות ס"ו. (ד) כדתנן. ידים פ"א ס"ב. והובא עד סוף המסין בבב"ג שם. (ס) מים אסמכינן רבנן כ"ו. הבי' אורח סי' קנ"ש בהתחלתו חביא שהרשב"א הביא זה בשם בב"ג.

[סד] (א) אמר אבי מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראי אארעא משום וזהמא אמר לי מר משום דשריא רוח רעה עלייהו. (ב) אמר רב אשי אנא משאי מלא חסנאי ויהבו לי מלא חסנאי דטיכותא :

[סו] (א) והיבא דקא מסגי על גבי הנחר וליבא מנא בהדיה למשקל מיא לממשא ידיה, לא לישקל מיא כחדא ידיה ולימשי לאידך ידיה, אלא לימשיניהו לתרווייהו בנהרא דהויא ליה הטבלה: (ב) וכרמשי ידיה מיבעי ליה לנגובי ידיה שפיר, (ג) דאמר ר' אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב ידיים כאילו אוכל לחם טמא, (ד) שנאמר (כזה) [ככה] יאכלו בני ישראל [את] לחמם [טמא] בגוים אשר (הדיחם) [אדחם] שם [יחזקאל ד' י"ג] :

[סז] (א) וכי קאמרי צריך נטילת ידיים, הני מילי היבא דקא בעי למיכל לחמא, אבל היבא דקא בעי למיכל פירי משבעת המינין גסן ותאיניה וכו' (דברים ח' ח'), אי נמי מחמשת המינין חיטה ושעורה וכוסמין דעכבי מעשה קדירה, אע"ג דטעונין ברכה לאחריהן לא בעי נטילת ידיים, ובתר דאכיל לא מזמנין בתלתא, (ב) דאמר רבה בר בר חנה הוה קאימנא קמיה דרב אמי ודרי אסי ואייתו קמיהו כלכלה דפירי (אכול) [אכלו] ולא משו ידיהו, (ג) ולא ספו ליה, וכריכו חד חד לחוריה, ש"ס תלת, שמע מיניה אין נטילת ידיים לסירות, וש"ס אין זימן לסירות, וש"ס שנים שאכלו מצוה לחלק, מדלא ספו [ליה] בהדיהו: (ד) ואי מטנפן ידיה אפילו לסירות צריך למימשא ידיה משום ברכה, (ה) דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא, [והתקדשתם] [ויקרא י"א מ"ד] אילו מים ראשונים [והייתם קדושים] (שם) אילו מים אחרונים, כי קדוש זה שמן, אני (ה') זו ברכה, והייתם [לי] קדושים [כי קדוש] אני ה' [ויקרא כ' כ"ו], אמר להם הקב"ה לישראל כשם שאני קדוש, כך אתם תהיו קדושים, כשם שאני טהור כך אתם תהיו טהורים :

[סח] (א) אבהו דשמואל אשכחיה לשמואל [בריה] דקא בכי, אמר ליה אמאי בכית, אמר ליה דמחיין רבה, אמר ליה אמאי מחיין, דאמר

[סד] (ב) אמר אביי, חולין קיה ע"ב והובא במח"ו שם. (ג) אמר רב אשי אנא משאי מלא חסנאי, צ"ל אמר רב חסדא ותוא בגמרא שבת ס"ב ע"ב וכן בבה"ג שם ובמח"ו חגי' אמר רב חסדא.

[סו] (ב) והיבא דקא מסגי על גבי הנחר, הוא ג"כ בבה"ג שם ובשאלותיו ס"י צ' ובמח"ו שם. (ג) וכרמשי ידיה מיבעי ליה לנגובי ידיה שפיר, בה"ג שם במאמר שלפניו. (ג) דאמר ר' אבהו, סוסה ד' ע"ב. (ד) שנאמר ככה, הכתוב חובא בשיבושים ותקנתי בפנים ואחר חסיוס מהכתוב חובא במח"ו הוספה לחמם טמא בגימטריא בלא ניגוב ידיים, ואית דאמרי לחמם טמא אשר אדחם שם, כלומר בהירא בעלמא בלי ניגוב, ובעל שבלי הלכס חשלם ס"י קליז הביא מצאתי בספר גימטריאות לחמם טמא בגוים בגימטריא בלא ניגוב ידיים וגם חסור אויח סוף ס"י קנ"ה לחמם טמא בגימטריא בלא ניגוב ידיים, ועיין בכ"ז שם.

[סז] (א) וכי קאמרי צריך נטילת ידיים, הובא בבה"ג ס"ו דברכות דף ס' ע"א וכן הובא במח"ו ס"י ג'. (ג) דאמר רבה בר בר חנה, חולין ק"ו ע"א. (ג) ולא ספו ליה, בגמרא ולא יהבו לי מדי ולפנינו צ"ל ולא ספו לי ע"ש בפירש"י וכן הובא בבה"ג שם ולא ספו לי. (ד) ואי מטנפן ידיה, בה"ג שם. (ה) דאמר רב יהודה אמר רב, ברכות נ"ג סע"ב.

[סח] (ב) אבהו דשמואל אשכחיה לשמואל דקא בכי כ"ו, הוא לקוח מכה ג ברכות

סדור רשי

לי אמאי לא משיית יריך ומספית ליעקא, ואמאי לא משיית, אמר ליה הוא אכיל ואנא משינא, אמר ליה אבוה דשמואל לרביה לא מסתייך דלא גמרת, אלא מיטחא נמי מחית, (ב) והילכתא אוכל מחמת מאכל בעי נטילת ידים מאכיל נטפיה לא בעי נטילת ידים:

[סמ] (א) כל איתתא או גברא דמאכילין ליעקא [יעקא] צריך למיטשא ידיה, דומינן דלא עיילא ליה אומצא ושדי ידיה לפומיה, ומעייל ליה, ומאן דקא מוכיל להו לא בעי נטילת ידים:

[ע] (א) וכשבוצע פת או [מר] המוציא לחם מן הארץ, והיכא דאיכא קביעותא חד שרי המוציא לכולהו, וחד מברך ברכת היין לכולהו, (ב) ולא מיחבעי להו למישרא המוציא עד דמיתו להו מלח או ליפתן, ואי איכא לחמא דלא צריך ליפתן שרי לאלתר ולא צריך לעוכבי עד דמייתי (או) מלח או ליפתן, (ג) דאמר רבא בר שמואל משום ר' חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיחנו מלח או ליפתן בפני כל אחד ואחד דלא לישתעי, (ד) רב(ה) [א] בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא קריבו ליה ריפתא ושרא לאלתר, אמרו ליה הדר מר משמעתיה, אמר להו (ה) לית דין צריך כשש:

[עא] (א) והיכא דאיכא רי ואכיל לחמא, ואישתלי ולא שרא המוציא, ובתר הכי מידכר, הדר שרי המוציא ואכיל, ודווקא דלא גמיר סעודתיה דכי הדר שרי המוציא ואכיל, (ב) דבעו מיניה מרב חסדא מי ששכח ואכיל ולא בירך מר שיחזור ויברך, אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר, ואי גמר סעודתיה ולא יכיל למיכל לא ליברך, (ג) דאמר רבינא הילכך ואפילו גמיר סעודתיה, (ד) ולאו הילכתא כוותיה, דמעיקרא הוה חזי לברוכי המוציא, כיון (דגמר ואכל) [דאכל וגמר] אידחי, וכל הנראה ונדרה שוב אינו חוזר ונראה:

סוף פיו וחוטו בגמרא תולין קיז עיב ושם יש שינויים בלשון ובכתיב שם ובסמ"ו צד 28 הוא כמו לפנינו בסדור. (ג) והילכתא. בח"ג שם.

[סמ] (ב) כל איתתא או גברא, בח"ג סוף פיו דברכות.

[ע] (ב) וכשבוצע פת אומר המוציא, חובא בסמ"ו סי' י"ב ושם איתא מברך המוציא לחם מן הארץ. (ג) ולא מתבעי להו למשריה המוציא כר, חובא ג"כ בסמ"ו ונראה כי הוא לשון איזה גאון. (ד) דאמר רבא בר שמואל, ברכות סי' ע"א, (ז) רבא בר שמואל איקלע, גמרא שם, ולפנינו בשינויים קטנים. (ס) לית דין צריך כשש, רש"י בגמרא שם כתב כשש עוכב כמו כושש רכבו, כלומר פת נקית היא זו ואין צריכה לפתן, ובסמ"ו סי' י"ב נמצא תוספת כשש [פ"י] מלה, היאכל תפל מבלי מלה (איוב ו' י') מתרגם סדלא כשש בן ראיתי בערוך, ולי נראה לשון איתור כמו כי כשש משה ע"כ, עיין ערוך ערך כשש הביא ג' פירושים ע"ש ועיין בערוך חשלים שם מה שהעיר כות, ומה שהובא בסמ"ו כשש פ"י מלה היאכל תפל מבלי מלה מתרגם סדלא כשש וכתב בן ראיתי בערוך, לא כיון יפה כי הערוך הביא היאכל תפל מבלי מלה תרגם סדלא כשש ולא מילחא, תראה כי על תפל מתרגם כן הערוך וסיים פ"י כל דבר שיאכל עם חפת כשש שמו לפתן בלשון משנה ובלישנא דרבנן שמו כושש

[עא] (ב) והיכא דאיכא רי ואכל לחמא, בח"ג ברכות פ"ו (דף י"ב ע"ב), (ג) דבעו מיניה מרב חסדא, ברכות י"א ע"א וחובא בבחי' שם, (ג) דאמר רבינא, גמרא שם, (ד) ולאו הילכתא כוותיה כ"י, הוא לשון הבחי' שם.

[עב] (א) והיבא דא כל ומספקא אי בריך אי לא בריך אי משבעת המינין אכל דמחייבין ברכה דאורייתא. ארץ חטה ושעורה ונסן ותאנה ורמון (דברים ח' ח'). ונחבי ואכלת ושבעת וברכת (שם י'). מספקא הדר מיברך, (ב) ואי משאר המינין אכל דסמכא רבנן הוא מספקא לא הדר ומכרך, (ג) מאי טעמא הא דאורייתא הא דרבנן:

[עג] (א) והיבא דשרי המוציא ובצע, אסור לאישתעויי עד דמיטעם מאותה פרוסה, ואי מישתעי מקמיה [ד] ליטעם אותה פרוסה, הדר מכרך, ואי לא הדר ומכרך ואכיל, הוה ליה המוציא שם שמים לכטלה, וקא אכיל פרוסה בלא ברכה: **[עד] (א) אמר רבי יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין** המסובין רשאין למיטעם עד שיטעום הבוצע, (ב) תנא הבוצע הוא פושט ידיו תחילה ואם בא לחלוק כבוד לרבו, או למי שהוא גדול ממנו, הרשות בידו: (ג) רבה בר בר חנא הוה עסיק ליה לבריה בי רב (דניאל) [שמואל] בר רב קטינא קדים וקא מתני ליה לבריה אין הבוצע [רשאי] לבצוע עד שיכלה אמן מסי העונין, (ד) אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע ואורח מכרך, בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, (ה) ואורח מכרך כדי שיכרך לבעל הבית:

[עה] (א) והשוותה מים בתוך סעודתו אפילו פעמים הרבה, (ב) צריך לברך על כל פעם ופעם, ואע"פ שהן לפניו, (ג) שכך שנינו השוואה מים לצמא אומר שהכל נהיה ברברו, (ד) ואמרינן למעוטי מאי, אמר רב אידי בר אבין (ה) למעוטי דחנקתיה אומצא דלא מכרך, הא לאו הכי מכרך הוה ליה כנטלך, (ו) ואית מרבנן

[עב] (ב) והיבא דאכל ומספקא אי בריך אי לא בריך, בחדג שם, (ג) ואי משאר המינין אכל דסמכא רבנן, בבחיג שם, ובמחיו ואי משאר מינין על כל דחייבא דברכה דלחון מדרבנן. (ג) מ"ט הא דאורייתא הא דרבנן, זה ליתא בבחיג ונמצא גם במחיו.

[עג] (ב) והיבא דשרי המוציא ובצע כו', זה לא נמצא בבחיג לפנינו וחובא גם במחיו סי' נ"ג.

[עד] (ב) אסור רב יתודה בריה דרב שמואל, ברכות מ"ז ע"א, (ג) תנא הבוצע הוא פושט כו', גמרא שם ומלת "חנא" ליתא, (ג) רבה בר בר חנא, גמרא שם, (ד) מ"ר יוחנן משום רשב"י, ברכות מ"ז ע"א, (ה) ואורח מכרך כדי שיכרך לבעל הבית, במחיו סי' נ"ג מ"ט דכתבי וברכת את אלתך, את לרבות בעל הבית, דאיתין לרבות כדאמר בכל שעה (פסחים כ"ב ע"ב).

[עה] (ב) והשוואה מים בתוך סעודתו, סדור רע"ג דף מ"ז סוף ע"א וכן הוא במחיו סי' נ"ד, (ג) צריך לברך על כל פעם ופעם, כ"ח בסדור רע"ג שם ובמחיו והסוד א"ח סי' קע"ד הביא ובחיג כתב שיש לברך על המים שבסעודה וא"א הרא"ש ד"ל כתב י"א שיש לברך על המים שבחך הסעודה על כל פעם ופעם דנטלך חוי שאין אדם שותה מים אלא לצמאו ולא מסתבר לי כלל כו', מה שהביא הרא"ש והסוד בשם בחיג לפנינו בבחיג ברכות מ"ז (דף י' ע"ב) הובא לא צריך לברוכי על כל זמנא וזמנא, ובסגנון אחר מסה שהוא לפנינו הובא בפרסם סי' ע"ד ע"ש עינין חוסי ברכות מ"א ע"ב ד"ח א"ח שכתבו "ודלא במחזור ויטרי שכתב שמברכין למים ברכה ככל פעם ופעם ואפילו בתוך הסעודה דחוי כנטלך", ודברי מחיו נובעים מברבי רע"ג בסדורו, (ג) שכך שנינו, ברכות מ"ד ע"א במשנה, (ד) ואמרינן, שם שם ע"ב, (ה) למעוטי דחנקתיה אומצא, כ"ח בגמרא שם וחסינן דלא מכרך הא לאו הכי מכרך, הוא סיום מרע"ג בסדורו וכן הוא גם במחיו והתוס' ברכות מ"ה ע"א ד"ח דחנקתיה הביא בשם רב עמרם שפי' דדוקא לפניו לא בעי ברכוכי אבל לאחריו חייב וכוונתו לסדור רע"ג שהבאתי, (ו) ואית מרבנן כו', הוא ג"כ לשון רע"ג ד"ל וכן הוא במחיו, ובמחיו שם אחר הסיום ויסנא אחריתי נמצא עוד מאמר אחר חסתחיל ואית מרבנן דכלל לא צריך לברוכי

סדר רשי

דאמרי כיון דאיכא קמיה מים בסעודתא מברך זימנא קמא ותו לא צריך לברוכי [על כל זימנא]. מדי דהוה אחמרא דכי בריך זימנא קמא לא צריך לסברוכי עליה זימנא אחריי: וכשהוא שותה מברך לפניו בא"י אלהיו מלך העולם שהכל נהיה בדרבו. (ז) ולאחריהם ברוך אתה ה' אלהיו מלך [העולם] בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי ברוך אתה ה' חי העולמים:

[עו] (א) והיכא דחנקתיה אומצא דקאמרינן לא צריך לברוכי [שהכל]. (ב) הדר שדר רב פלמוי בר אביי ריש מתיבתא. מיקמי דלישתי לא צריך לברוכי שהכל נהיה בדרבו (ג) משום דאנוס הוא, בתי דלישתי מברך בורא נפשות רבות, ודקא אמרינן ברכתא קמיתא לא צריך לברוכי ולית בה משום אסור. (ד) אסור לו לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. מדי דהוה (ה) אנוס שהכל השותה [אסם שכל השותה סם] או כל דבר לרפואה, (ו) ולא מיכוין לרפואה, דאין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. (ז) וכן אחר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שותה מים, ואין אתה ניוזק לעולם, ואין צריך ברכה לפניו ולאחריה, דכיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שותה כל משקה ולא שותה מים, כיום ידאג מפני ריח הפה, ובלילה ידאג מפני אסכרא, דאי לא אכיל ולא שתי הוי סכנה הוי ליה רפואה, הילכך אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו: ולאחר סעודה חייב ליפול ידיו, ואין צריך לברך. (ח) דאמר רב אידי בר אבין אמר ר' יצחק בן אשיאן מים ראשונים מצוה וטעונין ברכה, ואחרונים חובה (ט) ואין טעונין ברכה, והיכא דברך נמצא מוציא שם שמים לבטלה:

[עו] (א) אמר רב חייא בר אשי אמר רב מים ראשונים צריך שינביה ידיו למעלה, ואחרונים צריך שישפיל ידיו למטה, שמא יצאו מים חוץ לפרק

אמים בתוך סעודתו מדגרסינן בברכות פ' כיצד (דף כ"א ע"ב) פת פוסר כל מיני מאכל. ופריך יין נמי ליפסר, ומשני שאני יין דקבע ברכת לעצמו, מכלל דדוקא יין דקבע ברכה לעצמו כלומר ברכת חמזון אין חפת פוסרתו חא מים ולא קבע ברכת לעצמו חפת פוסרתו וסיים תו' (תוספת) והוא דברי ר' בספר חישור סי' שמיד ועיין גס בחומ' סי' ע"ב ד"ה אי הכי מה שהביאו בשם ר"ת. (ז) ולאחריהם באי וכו'. בנפרא ברכות ל"ז ע"א ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא, ובתוס' שם ד"ה בורא הביאו ומסיים ברוך חי העולמים, ובירושלמי ברוך אתה ה' חי העולמים ובנפרא עירובין דף י"ד חנוסח על כל מה שברא, והרשב"א בתשובה קמ"ט כתב שלא ראה ולא שמע מי שחתם בת בא"י חי העולמים והשואל כתב לו שכן נהגו רבני צרפת לחתום, ועיין שאילת שלום להגאון תרי"ב (דף כ"ב סי' נ"ז) שהאריך בזה.

[עו] (ב) והיכא דחנקתיה אומצא דקאמרינן לא צריך לברוכי. ברכות מ"ה רע"א וחובא בסחי' סי' נ"ה. (ג) הדר שדר רב פלמוי בר אביי ריש מתיבתא. כ"ה גס בס' הסדרים אבל בסחי' כתוב חכי שדר, ועיין במדריכי ברכות פ"ו סי' קנ"א, ונעלם מפני חסדור מות אשר שאב רש"י. (ג) משום דאנוס הוא. בסחי' שם חסדים המלות "בתי דלישתי מברך בורא נפשות רבות ודקא אמרינן" וגם בספר הסדרים הוא כמו לפניו בסדר. (ד) אסור לו לאדם. ברכות ל"ה ע"א. (ה) אנוס שהכל השותה. הלשון משובש ותקנתי דחות אסם שכל השותה סם, וכ"כ לבנון בס' הסדרים ובסחי'. (ו) ולא מיכוין לרפואה. כ"ה גס בס' הסדרים וליתא בסחי'. (ז) וכן אחר כל אכילתך אכול מלח. ברכות ס' ע"א. (ח) דאמר רב אידי. חולין ק"ה ע"א. (ט) ואין טעונין ברכה. בסחי' סי' דליכא למימר וצונו, וגם בס' הסדרים ליתא.

[עו] (ב) אמר רב חייא בר אשי. פוסח ד' ע"ב.

ויחזרו וישמאו הירדים, (ב) ומים ראשונים בין בכלי, בין על גבי קרקע, אחרונים אין נישלין אלא בכלי, (ג) והנוטל ידיו באחרונה תחילה הוא מכרך ברכת המזון, דאמר רב חייא בר אשי אמר רב הנוטל ידיו באחרונה תחילה הוא מוּמָן לברכה:

[ע"ה] (א) והיכא דאכלו וגמרו סעודתייהו וסליקו תכא ומשו להו מים אחרונים אסור למיטעם מידי עד דמכרכין ברכת המזון, (ב) דאמר רב חייא בר אשי אמר רב שלש תכופות הן וכו', דאמרין לעיל (ג) עד תיכף לנשילת ידים ברכה, שנאמר שאו ידיכם קודש וברכו את ה' (תהלים קל"ד ב'):

[ע"ה] (א) ומאן דאכיל כזית מיחייב לברוכי, (ב) דאמר רב חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית [מליח] וברך עליו תחילה וסוף, (ג) אלמא כר' מאיר סבירא ליה דאמר עד כזית:

[ס] (א) ולענין אצטרופי אפילו לא אכל עמהם אלא גרורת אחת, ואפילו לא שחה עמהם אלא כוס אחד של יין מצטרף, אבל לאסוקי רבים ידי חובתן לא, עד דאכל כזית דגן, (ב) ואע"ג דאיכא עובדא דר' שמעון דשחה ואפיק הא קאמרין (ג) דאמר ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא (ד) שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד, דהבי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן, ומוחבינן ומשייעין ומסקינן להוציא רבים ידי חובתן (ד) אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן:

[מ"א] (א) ותנן עד כמה מומנין עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה, (ב) דר' [מאיר] סבר ואכלת זו אכילה, ושבעת זו שחיה, ואכילה בכזית, ור' יהודה סבר ואכלת ושבעת חדא מילתא היא, ובעינן אכילה שיש בה שביעה כביצה, ואע"ג דר' [מאיר] ור' יהודה הלכה כר' יהודה, הכא הלכה כר"ם, דקא"ס ר' יוחנן כוותיה, (ג) דאמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך

(ג) ומים ראשונים, חולין ק"ה ע"א. (ג) והנוטל ידיו, ברכות מ"ג ע"א.

[ע"ה] (ב) והיכא דאכלו וגמרו סעודתייהו וסליקו תכא, כה"ג מ"ג דברכות (דף י' ע"ב) וגם שם איתא וסליקו תכא, ובסח"ו ס' ג"ז חסרה מלת תכא ופי' תכא שלחן. (ג) דאמר רב חייא בר אשי אמר רב שלש תכופות הן, ברכות מ"ב ע"א וכן הובא בבב"ג שם והסיום תיכף לנשילת ידים בדכה שג' שאו ידיכם קודש וברכו את ה'. הראי' סן הכתוב ליתא כגמרא רק כ"ה בירושלמי ברכות מ"א ה"א (דף ב' סוף ע"ד) ועיין שו"ס מוסר קל"ד אות ד' וע"ש תערה ז', ובתוס' ברכות שם ד"ה תכף כתבו תלכך כיון שגמלו ידיו באחרונה לאחר סעודה אסור לאכול עד שיברך. (ג) דאמרין לעיל, עמוד 17 ס"י כ"א.

[ע"ה] (ב) ומאן דאכל כזית מחייב לברוכי, סדור רע"ג דף מ"ז ע"ב. (ג) דאמר רב חייא בר אבא, ברכות ל"ה ע"ב. (ג) אלמא כר' מאיר סבירא ליה דאמר עד כזית, ברכות מ"ט ע"ב ע"ש בתוס' ד"ה רבי.

[פ] (ב) ולענין אצטרופי סדור רע"ג דף מ"ז ע"ב. (ג) ואע"ג דאיכא עובדא דר' שמעון דשחה ואפיק הא קאמרין, כ"ה הגי' גם בס' הסדרים, ובסרע"ג הגי' אע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח לגרמיה הוא דעבד הכי, ובסח"ו הגי' ואע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח בשחה ואפיק ליה לית הילכתא כוותיה. (ג) דאמר ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא, ברכות מ"ה ע"א. (ד) אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן, אחר זה נמצא בסח"ו ס' ג"ז הוספה ומבי אכיל כזית דגן מיהא נפיק כו', כל המאמר שהביא הוא לשון רש"י בגמרא מ"ה ע"א ר"ה עד שיאכל כזית דגן, ומח"ו שם סיים כך פסק חסורה בברכות בגי' שאכלה, כוון בזה לרש"י ז"ל. **[מ"א]** (ב) ותנן, משנת ברכות מ"ה ע"א. (ג) דר' מאיר סבר, שם מ"ט ע"ב. (ג) דאמר

סדר רשי

עליו תחילה וסוף, (ד) דרש רב עמרם וימנין אמר ליה משמיה דר' אמי, וימנין אמר ליה (ה) משמיה דרב יוסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים (דברים י"ו), ואחרי נשוא פנים דכתיב ישא ה' פניו אליך (במדבר י"ב), אמר להם לא אשא פנים לישראל שאני כתבתי בתורתך ואכלת ושבעת [וכרכת] (דברים ח' י') (ו) והן סברין על כביצה ועל כזית:

[פב] (א) ונשים ועבדים וקטנים פטורין מקרית שמע ומן התפילין, וחייבין בתפילה ומוזהה וברכת המזון, (ב) ואי בעו לאזמוני בהדי אנשים לא מזמנין, (ג) דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, ואי בעו לאזמוני נשים עם נשים מזמנין, ואי בעו נשים ועבדים וקטנים לאזמוני לא מזמנין, (ד) משום פריצותא, (ה) דתנו רבנן נשים מזמנין לעצמן, ועבדים מזמנין לעצמן, נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין:

[פג] (א) אמר אביי [נקיטין] שנים שאכלו [כאחת] מצוה לחלק, תניא נמי הכי שנים שאכלו [כאחת] מצוה לחלק, [בד"א כששניהם סופרים] אבל אם אחד מהם סופר ואחד בור, סופר מברך ובור יוצא, (ב) וכדאמרין סופר מברך ובור יוצא, דווקא דמכין דעתיה ההוא בור ושמע ברכה מפי חכם, (ג) ומיתבעי ליה לבור לאודועי לסופר דאיהו לא קא מברך דליכין סופר [דעתיה] לאפוקי נפשיה ולאפוקי בור, (ד) דתנן נתכוין שומע ולא נתכוין משמיע, נתכוין משמיע ולא נתכוין שומע, לא יצא עד שינתכוין שומע ומשמיע, (ה) אפילו למאן דאמר מצוות אין צריכין כוונה, לצאת ולשמוע צריכות כוונה [וקתני] [דקתני] גבי קרית שמע היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיון לבו יצא, ואם לאו לא יצא, (ו) ומותבין תיובתא ולמאן דאמר מצוות אין צריכין כוונה, הכא קא מצריך כוונה, ואמרין מאי כיון לבו לקרוא הא קא קרי, (ז) בקורא להגיה:

ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן, ברכות ליה מעיב, (ז) דרש רב עמרם, ברכות כ' ע"ב ושם הגי' דרש ר' עירא, (ה) משמיה דרב יוסי, בגמרא שם משמיה דרב אמי, (ו) והן סברין על כביצה ועל כזית, בגמרא שם והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה וע"ש בפירש"י עד כזית לר"ם עד כביצה לר' יהודה דתנן עד כמה מזמנין ר"ם אומר עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה, ולכן תובא פה הדרש הזה.

[פב] (ב) ונשים ועבדים וקטנים פטורין מקיש ומן התפילין, בס' הסדרים וכן בסחי' הגי' מתוקנת וכך איתא שם, נשים ועבדים וקטנים מחויבין בברכת המזון, דתנן נשים ועבדים וקטנים פטורין מקיש ומן התפילין [התפילין] וחייבין בתפילת מנחה ובברכת המזון, והוא בגמרא ברכות כ' ע"א במשנה, (ג) ואי בעו לאזמוני בהדי אנשים, בחי' פ"ז דברכות (דף ט' ע"ג), (ג) דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, כ"ה בבחי' שם וגם בס' הסדרים וליתא במר"ן והוא במשנה ברכות מ"ח ע"א, (ד) משום פריצותא, גמרא מ"ח ע"ב, (ה) דת"ר, שם שם, ותובא ג"כ בבחי' שם.

[פג] (ב) אמר אביי, ברכות מ"ח ע"ב ותובא בבחי' שם (ט' ע"ד), (ג) וכדאמרין כו' דווקא כו', כ"ה גם בסדרים וליתא בבחי' ובסחי', (ג) ומיתבעי ליה לבור כו', ברכות שם, (ד) דתנן, ר"ה כ"ה ע"ב ותובא בבחי' שם, (ט) אפילו למאן דאמר כו', ברכות י"ג ע"ב, ותובא בבחי' שם, (ו) ומותבין תיובתא כו', לשון בחי' שם, (ז) בקורא להגיה, בסחי' (צד 81) נמצא אחרי הסלול בקורא להגיה מ' שאינו קורא התיבה בקריאתה אלא במסורת שלה בחסירות ויתרות כמות היא שלא יפעה לעשות סתהסר היותר ובהפך בהגחתו ועיין בסוף ברכות י"ג ע"א ד"ה בקורא להגיה.

[פד] (א) ושלשה שאכלו כאת חת חייבין לזמן כי תלחא דכרכין ריפתא בהדי הדדי מייחייבי לביכוכי ברכת המזון מנלן עד דהוי תלחא. (ב) אמר ר' יוסי דאמר קרא גדלו לה' אתי וגרומה שמו יחדיו (תהלים ל"ד). וגמרינן מינה דבעי למסתח (גדלו) [גדול] ברישא ומיענא אינון בתריה גדלו לה' אתי תרין ואנא (בתייהו) [בהדיהו] הא תלחא. דכתיב אתי וגרומה שמו יחדיו:

[פד] שלשה שאכלו כאת חת אין רשאין ליחלק. (א) יהודה בר (אמימר) (אמימר) ומר בר רב אשי (רב) [ורב] אחא מדיפתי כריכו ריפתא בהדי הדדי לא הוה בהו מאן דפליג מחבריה, אמרי תנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן הני מילי היכא דאיכא גדול, אבל הכא חילוק ברכות עדיף, בריכו [כל] חד חד לחודיה, אתו לקמיה (דאמימר) [דאמימר] אמר להו ידי ברכה יצאתם. ידי זימן לא יצאתם, וליהדר לזימן, אין זימן למפרע:

[פז] (א) ואילו תלחא דאכלי בהדי הדדי וקדם חד מיניהו וברך, דאע"ג דתרין אינון, הואיל וקבעו בזימן מעיקרא מזמנין אינון והוא עמהם, ואינון נפקין ידי זימן ידי ברכה, ואיהו דקדים וברך לא נפיק ידי זימן, מאי מעמא זימן והדר ברכה הוי, ברכה והדר זימן לא הוי, (ב) דאמר רבה תוספאה הני בתלת דקבעו סעודתייהו בהדי הדדי וקדים חד מיניהו וברך אינון נפקין בזימן דיליה ומזמנין עילייה, איהו לא נפיק בזימן דיליהו דאין זימן למפרע:

[פז] (א) והיכא דקא בעי למיקם חד מיניהו פסקי סעודתייהו ומזמנין עליה עד הזן, וגמר איהו ברכה כוליה ונפיק וחזרין הם ואוכלין, וגמרינן סעודתן ומכרכין, והא מילתא לפנים משורת הדין עבדינן ליה, אבל אי גמיר סעודתיה דתרין מנהון וצרכין למיקם, דינא הוא דקא פסיק חד לתרין, (ב) דאמר רבא הני מילתא אמר רב, ואיתמר במערבא משמיה דרב זירא אחד מפסיק לשנים, ואין שנים מפסיקין לאחד, איני, (ג) והא רב פפא איפסק להו ואחד לרבה מר בריה דרב פפא, (ד) לאחשובי הוא דבעא, ולפנים משורת הדין הוא דעבד:

[פח] (א) והיכא דאכלו בתלחא ומיקמי דליברכו נפק חד מיניהו לשוק קרי ליה פלוני ופלוני ומזמנין עליו, (ב) דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה

[פד] (ב) שלשה שאכלו כאחת כו'. לשון הבחיג ריש פ"ז דברכות. (ג) א"ר יוסי. צ"ל א"ר אסי, ברכות מ"ה ע"א וכן חובא בחיג א"ר אסי.

[פד] (ב) יהודה בר מרימר. ברכות מ"ה ע"ב וע"ש איזה שינויים.

[פז] (ב) ואילו תלחא כו'. לשון בחיג פ"ז דברכות (י' רע"ב). (ג) דאמר רבה תוספאה.

חובא בחיג שם והוא בגמרא ברכות ז' ע"א.

[פז] (ב) וחוכא דקא בעי למיקם חד מיניהו כו'. בחיג (דף ט' ע"ד). (ג) דאמר רבא חני מילתא אמר רב. בגמרא ברכות מ"ה ע"ב אמר רבא חא מילתא אסריהא אנא ואיתאמר מ"ה דרבי זירא כוונתי. ובחיג שם דאמר רבא חא מילתא אמרי ואיתמר במערבא משמיה דרבי זירא כוונתי ובסנחות מ' ע"ב חובא כמו שחביא הבחיג. (ג) והא רב פפא איפסק להו ואחד לרבה מר בריה דרב פפא. כ"ה בבחיג שם וצ"ל אפסיק ליה חוה ואחד, גם צ"ל לאבא מר בריה דרב פפא כמו שחובא בבחיג שם ובגמרא ברכות שם והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו וחד. (ד) לאחשובי הוא דבעי, כ"ה בבחיג שם לאחשובי לברית חוה דבעי. וזה ליחא בגמרא רק ולפנים משורת הדין חוה דעבד ופי' רש"י לפנים משורת הדין לאחשובי.

[פח] (ב) וחוכא דאכלי בתלחא. בחיג שם. (ג) דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב. ברכות מ"ה ע"ב.

סדר רשי

שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קורין לו ומזמנין עליו. (ג) דמדקא שרו המוציא איקבעו להו בחובה. (ד) אמר אביי הא דקאמרינן קורין לו ומזמנין עליו, והוא דקרי ליה ועני ושמעין קליה מצטרפין בהדיהו. (ה) אמר מר זוטרא לא אמרן אלא בי תלתא דלא צריכי לאפסוקי שם, אבל בי עשרה דבעי למיטר (ברוך) [נברך] אלהינו, אע"ג דקרו ליה ועני אין מזמנין עליו עד דאתי לנבייהו. (ו) מתקיף לה אביי אדרקא איפכא מסתברא (ז) והילכתא כמר זוטרא, משום ברכ עם הדרת מלך:

[פמ] (א) ושתי חבורות דיתבי בחדא דוכתא בתרין בתי, אי חזו מקצתן להדרי מצטרפין לחדא, אי לא לא מצטרפי, ומכרי כל חבורה לחודה, ואי שמש ביניהו דמשמש הני והני מצטרפי הדדי, (ב) ולית להו רשותא לאיפלוגי, אלא מזמנין תרויהו בחדא, (ג) דתנן שתי חבורות שהיו אוכלין בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אילו את אילו מצטרפין לזימון, ואם לאו אילו ואילו מזמנין [לעצמן]. (ד) ותנא ואם יש ביניהם שמש מצטרפין. (ה) והילכתא כבית שמאי, דאמרינן מותר להשתמש בשמש עם הארץ:

[צ] (א) והאיך מברכין ברכת המזון, משלשה עד תשעה אומר המברך נברך שאכלנו משלו, והן עונין, ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ועונה המברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ומגלן דהכי הוא, (ב) דתנן כיצד [מזמנין] בשלשה אומר נברך שאכלנו משלו ולא מישתמיט אלא בעשרה קא מישתמיט, וקתני בעשרה אומר נברך אלהינו, (ג) והכי אמרו משמיה דמר ניסים בריה דרב שמואל דכי הוו בעשרה

(ג) דמדקא שרו המוציא איקבעו לתו בחובה. הוא לשון הבחי' שם. (ד) אמר אביי. בה"ג שם והוא בגמרא שם, וחמלות "ושמעין קליה" הוא בבחי' שם. (ה) אמר מר זוטרא. גמרא שם אבל כאשר הוא לפנינו הוא לשון הבחי' ג. (ו) מתקיף לה אביי. כ"ה בבחי' ג ובגמרא חגי' מתקיף לה רב אשי. (ז) הילכתא כמר זוטרא. כ"ה בגמרא שם וחסיס משום ברוב עם הדרת מלך הוא לשון הבחי' ג ועיין בגמרא שם.

[פמ] (ב) ושתי חבורות דיתבי בחדא דוכתא בתרין בתי. בחי' פ"ז דברכות (רף ז') ע"ג ושם חגי' או בתרין בתי (ז) "ולית להו רשותא לאיפלוגי, אלא סומנין תרויהו בחדא". זה חסר לפנינו בבחי' ג ונמצא גם בבחי' ג צד 82. (ג) דתנן משנה ברכות ג' ע"א. (ד) ותנא ואם יש שמש ביניהם. שם שם ע"ב (ה) והילכתא כבית שמאי ברכות ג"ב ע"ב.

[צ] (א) והאיך מברכין ברכת המזון משלשה ועד תשעה כו'. כ"ה גם בס' הסדרים, ובבחי' סי' ס"א חובא כך והאיך מברכין ברכת המזון באחד ברוך משיבוע רעבים ברוך משק בא"י אמ"ה הון את העולם כולו בטובו, וכן לשנים. ואח"כ הובא משלשה ועד תשעה כמו לפנינו והסדרי סוף ברכות הביא מצאתי בספר הפרדס אשר סדר רש"י כשהוא סברך ברכת המזון לעצמו ויחיר איני מתחיל ברוך משיבוע רעבים כו'. ואין זכר מזה בס' הפרדס לפנינו והטור אר"ה ריש סי' קפ"ז כתב ויש שסוסיפין ואומרים ברוך משיבוע רעבים ברוך משק לצמאים וחב"י שם תביא את הסדרי שהביא כן בשם הפרדס, וחביא גם את סי' ארחות חיים שהסברך לעצמו אמר. והוא בארחות חיים ה' ברכת המזון סי' י"א. ואולי מה שהביא הסדרי "אינו מתחיל" צ"ל מתחיל, ומלת "אינו" מיותרת, ועיין גם בהערות הרש"ה בבחי' ג שם. (ג) דתנן כיצד בשלשה אומר נברך שאכלנו משלו ולא משתמיט כו'. כ"ה גם בס' הסדרים. אבל בבחי' הובא דתנן כיצד מזמנין בשלשה אומר נברך אלהינו שאכלנו והגיה הרש"ה ז"ל שצ"ל בעשרה אומר והוא כמשנה ברכות מ"ט ע"ב. (ג) והכי אמרו משמיה דמר ניסים בריה דרב שמואל כו'. כן הובא גם בפרדס סי' צ"ג ושם חגי' חגי אמרינן משמיה דמר רב ניסי בריה דרב שמואל. וכן בס' הסדרים חגי' רב ניסי, ובלקוטי הפרדס (י' סע"א) במעות משמיה דמר רב ניסי בריה דרב שמואל וצ"ל רב ניסי וחצירותיו במבוא לס' האורח (צד 106) שזה הובא

צריך למיכרך נכרך אלהינו שאכלנו משלו, ולא מיכעי למיכר נכרך לאלהינו, מאי טעמא דכתיב ישרו לה' (ישמות ט"ו כ"א) וזמרו לה' (תהלים ט"ו י"ב) בלמ"ד ונבי ברכה אישכחן דכתיב ברכו את ה' (שם קל"ד א') ויכרך דוד את ה' (דה"א כ"ט י') (וכרעה) ו[ן]לא אישכחן בלמ"ד (ד') וכן הלכה:

[צא] (א) אמר רב א' (י) די בר אהבה אמרי בי רב ששה נחלקין עד עשרה, (ב) וכר מזמנין בי תלתא גדול אומר נכרך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ואי משני מן הדין לישנא (ד) בורים נינהו, (ג) אלא ברוך שאכלנו ולא ניחא דאפקיה לנפשיה מכלל מסוכין, (ד) ואמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל, (ה) ומברכותיו של אדם ניכר, אם תלמיד חכם הוא, ואם עם הארץ הוא, (ו) דתניא רבי אומר ובטובו חיינו הרי זה תלמיד חכם, (ז) ואם אמר ומטובו הרי זה בור, (ח) ותניא רבי אומר אם אמר חיינו הרי זה תלמיד חכם, ואם אמר חיים הרי זה בור, (ט) ומאן דלא נמיר ברכת המזון בלשון הקודש מברך בכל לשון ונפיק ידי חובתיה, (ט) דתנן ואלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר קריה שמע ותפילה וברכת המזון:

[צב] (א) ומאן דעייל ואשכח אינשי דכרוך ריפתא וקא מברכין, מיכעי ליה למעני בתרייהו, (ב) כדאמר רבא ומצאן כשהן מברכין מה עונה אחריהם, רב זכיר אמר ברוך ה' המבורך לעולם ועד, רב ספא אמר אמין, (ג) ואמרין לא פליגי אשכחיהו דקאמרי אינהו אמ' ברוך אומר איהו אמין, (ד) ותו מפרשינן להא מילתא על אינש דמעלמא גבי דקא מברכין ברכת המזון אי בתלתא (איש) [אינון] עד פחות [חד] מעשרה, אשכחיה למאן דמברך וקאמר נכרך שאכלנו כדאמרו אינהו ברוך שאכלנו משלו איכעי ליה למעני בהדיי ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ואי עייל ואשכחיהו דקא ענו כבר לא שמע מן המברך ברוך אלהינו המבורך עונה אחריהו אמין, (ה) וכל

בתוס' ברכות מ"ט ע"ב ד"ה נכרך בלי הזכרת שמו, ומה שכתבו שם התוס' וכן ספורש בסדר רב עמרם, אין זכר סוטה בסדרו רע"ג לפנינו וזוהי כן לפני חכמי התוס', וראיתי במח"ו סי' ס"א (צד 82) הביא וחזי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל, אין ספק שצ"ל דרב גיסי, (ד) וכן הלכה. אחר זה נמצא בפרדס שם והא ברכה אישכחן בלמ"ד דכתיב ברוכים אתם לה', לא תיקשי דחתם לא מצי למיכר בענין אחר, וכן הוא בלקוטי הפרדס, וגם בס' חסדרים ליתא, וגם במח"ו ליתא.

[צא] (ב) אמר רב א' (י) די בר אהבה. ברכות ג' רע"א. (ג) וכר מזמנין בי תלתא. בה"ג פ"ו דברכות (דף י' ע"א). (ג) אלא ברוך שאכלנו ולא ניחא דאפקיה לנפשיה. בבחי"ג הלשון מתוקן אבל ברכו שאכלנו לא לימא דאפקיה לנפשיה מכלל. (ד) ואמר שמואל. ברכות מ"ט סע"ב. (ה) ומברכותיו של אדם ניכר, שם ג' ע"א. (ו) דתניא. שם שם. (ז) ואם אמר ובטובו חיינו זה בור, הוא בגמרא שם בגמרא שלפניו. (ח) ומאן דלא נמיר כו'. בחגיג שם. (ט) דתנן. סוטה ל"ב ע"א, וחובא בבחי"ג שם.

[צב] (ב) ומאן דעייל ואשכח אינשי דכרוך ריפתא כו'. הוא לשון רב עמרם גאון בסדרו דף פ"ו ע"ב. (ג) כדאמר רבא ומצאן כשהן מברכין. צ"ל כדאמרין בא ומצאן כסו שתוא לנכון בבחי"ג פ"ו דברכות (דף י' סע"ד) ובסערי"ג ובמח"ו סי' ס"ב וכן הוא בברכות מ"ה ע"ב. (ג) ואמרין לא פליגי אשכחיהו. מה חסר וכצ"ל אשכחיהו דקא אמרי נכרך אמר איהו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, אשכחיהו דקא עני ברוך, אמר איהו אמין. (ד) ותו מפרשינן להא מילתא כו'. הוא לשון רע"ג שם, עיי"ש בחגיג ע"י 58 בחערות ח"ר אברהם יעבץ שכתב את דברי רע"ג. (ה) וכל מאן דשמע סן חבירו כו'. זה ליתא בסערי"ג רק הוא בבחי"ג פ"ו דברכות (י"א רע"א).

סדור רש"י

מאן דשמע מן חבירו דקא מברך כל ברכה בין ברכת היין וסירות ובין ברכת המצויא, ובין ברכת מצוות, מ'חייב הוא למימר אמן, ואע"ג דלא אכל ולא קא עכיד הק מצוה :
[צג] (א) ואי גמר סעודתיה, עד שיעור כמה מעכב ומברך, (ב) כדתנן עד שתי' הוא מברך עד כדי שתעכל המזון שבמעיו, (ג) וכמה הוי [שיעור] עיכול, ר' יוחנן אמר כל זמן שאינו רעב, וריש לקיש אמר כל זמן שהוא צמא מים מתוך אותה אכילה. (ד) איך אכדו ואמרו לה בסתניא תנא (ה) אכל כשהוא מהלך יושב ומברך, אכל כשהוא [יושב] עומד [יושב] ומברך, מיסב על גבי המיטה יושב ומברך, והילכתא יושב ומברך :

[צד] (א) מי [שאכל] ושכח ולא בירך ונספ לאורחא או לשוקא, (ב) בית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך, ובית הלל אומרים יברך במקום שנכח, (ג) והילכתא כבית שמאי, ואפילו בית הלל לא פליגי אלא בשכח, אבל במזיד יחזור למקומו ויברך, והאי דעכיד כבית שמאי בשונג תבא עליו ברכה משום דהילכתא כבית שמאי. (ד) הני תרי תלמידי חד עכיד בשונג כבית שמאי ואשכח ארנקא, וחד עכיד במזיד כבית הלל ואכליה אריה. (ה) רבה בר בר חנה הוה אויל כשרייתא כך ריפתא אישתלי ולא בירך, אמר להו עכיבו לי דאינשאי יונה דדהבא, הדר לדוכתא בריך ואשכח יונה דדהבא :

[צה] (א) אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל ברכת הון בשעה שירד להם המן, יהושע תיקן להם לישראל ברכת הארץ בשעת שכיבושו לארץ, דוד ושלמה תיקן להם בונה ירושלים, דוד תיקן להם רחם על ישראל עמך ועל ירושלים, ושלמה תיקן להם על הבית הגדול והקדוש, והטוב והמטיב ביבנה תיקנו כנגד הרוגי ביתר. (ב) דאמר רב מתנא באותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, תיקנו הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורה :

[צו] (א) תנו רבנן [סדר ברכת המזון כך היא] ראשונה ברכת הון, ברכה שנייה ברכת הארץ, ברכה שלישית בונה ירושלים, רביעית הטוב והמטיב, (ב) ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה, ואומר קדושת היום באמצע. רבי אליעזר אומר הרוצה לאומרו בנחמה אומרה, [בברכת הארץ אומרה] בברכה שתיקנו חכמים ביבנה [אומרה], ואומרין חכמים אין אומרה אלא בנחמה בלבד, והלכה כחכמים :

[צג] (ב) ואי גמר סעודתיה עד שיעור כמה מעכב. בח"ג פ"ז דברכות דף י' ע"ד. (ג) כדתנן. משנה ברכות ג"א ע"ב. (ג) וכמה הוי שיעור עיכול. גמרא שם נ"ג ע"ב. (ד) איך אכדו. הוא בסוף פרק שלפניו (דף ג"א ע"ב). וזה לא תובא בבח"ג שם. (ה) אכל כשהוא מהלך כו'. בגמרא חגי' האוכל ומהלך מברך מעומד וכשתא אוכל מעומד מברך מושב וכשתא מיסב אוכל יושב ומברך.

[צד] (ב) מי שאכל ושכח ולא בירך כו'. בח"ג שם. (ג) בי"ש אומרים. משנה ברכות ג"א ע"ב. (ג) והילכתא כב"ש. לשון הבח"ג שם. (ד) הני תרי תלמידי. ברכות ג"ג ע"ב וחובא בבח"ג שם. (ה) רבה בר בר חנה כו'. חובא כלשון תבה"ג ובגמרא ברכות שם בקצת שוניים. **[צד] (ב) אמר** רב נחמן. ברכות מ"ה ע"ב וחובא בבח"ג שם (דף י"א ע"א). (ג) דאמר רב מתנא. שם שם.

[צו] (ב) תיר סדר ברכת המזון כך היא כו'. שם שם. וחובא בבח"ג דף י' ע"א. (ג) ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. עיין ברש"י בגמרא שם ובתוס' ד"ה מתחיל בנחמה ועיין ברא"ש ברכות פ"ז סי' כ"ב מה שתבוא בשם האלפסי.

[צו] (א) תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח' י'), זו ברכת הזן [את ה' אלהיך זו ברכת הזמן] על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים, וכן הוא [אומר] הדר הטוב הזה והלבנון (שם ג' כ"ה), אשר נתן לך (שם ח' י'), זו הטוב והמטיב, אין לי אלא לאחריו, לפניו מניין, אמרת קל וחומר כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כל שכן. (ב) רבי אומר אינו צריך, הרי הוא אומר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, זו ברכת הזן, אבל ברכת הזימון לרבי נפק ליה מגדלו לה' אתי (תהלים ל"ד ד'). על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים, וכן הוא אומר הדר הטוב הזה והלבנון, (ג) אשר נתן לך זו הטוב והמטיב, אין לי אלא לאחריו, לפניו מניין, ת"ל אשר נתן לך, משעה שנתן לך חייב אתה לברכו. (ד) והטוב והמטיב צריך למיטר בה מלכינו המלך הטוב והמטיב, (ה) רב ספא אמר צריכות שתי מלכות הוץ מדידה:

[צו] (א) ומיבעי ליה לאדכורי ברית ותורה בברכת הארץ, דתניא ר' אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה (ב) ברית ותורה חיים ומזון בברכת הארץ, ומלכות בית דוד בכונה ירושלים, לא יצא ידי חובתו. (ג) נחום הזקן אומר צריך שיוכיר בה ברית, ר' יוסי אומר צריך שיוכיר בה תורה, פליטו אומר צריך שיקדים ברית לתורה, שזו נתנה בשלש בריתות, וזו נתנה בשלש עשרה. (ד) ר' אבא אומר צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף, והפחות לא יפחות מאחת, וכל הפוחח מאחת הרי זה מגונה, וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ, ומושיע את ירושלים בכונה ירושלים (ה) [הרי זה בור, וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בכונה ירושלים] לא יצא:

[צט] (א) ובשתי ברכות קמייחא לא מיבעי למיענא אמן בתר נפשיה, אבל בכונה ירושלים עני בלחשיה, (ב) דתנו רבנן העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, ותני אידך הרי זה מגונה, לא קשיא הא בשאר ברכות, והא בכונה ירושלים. (ג) אביי עני אמן בקלא, כי היכי דידעו פועלים דהמטיב לאו דאורייתא. רב אשי עני לה בלחשיה, כי היכי דלא ליזלזלו בה:

[ק] (א) ודאי מאן דשרי המוציא, או דמברך על מצוות [כגון] לולב ושושר, או דמברך על פירות ברכה דקמי אכילה ועני אמן בתר נפשיה, קא עבד כורות, (ב) דתנו רבנן המברך על הפירות ועל המצוות ועונה אמן אחר עצמו הרי

[צו] (ב) ת"ר מנין לברכת המזון מן התורה. ברכות שם, ותובא בבב"ג דף י"א ע"א. (ג) רבי אומר. שם שם. (ד) אשר נתן לך זו הטוב והמטיב. לפנינו בגמרא הטוב והמטיב ביבנה תקנוה. (ד) והטוב והמטיב כו'. ברכות מ"ט ע"א, ותובא בבב"ג שם. (ה) רב ספא אומר. שם. [צו] (ב) ומיבעי ליה לאדכורי ברית ותורה בברכת חסון דתניא ר' אליעזר אומר. ברכות מ"ח פ"ג, ותוא לשון בבב"ג י' ע"א. (ג) ברית ותורה חיים ומזון. כן ח"י הנוסח בגמרא וחכמי חתומי שם כתבו מ"צ לחוכיור ברית ותורה וחיים ומזון כו'. (ג) נחום הזקן אומר. שם. (ד) ר' אבא אומר. שם מ"ט רע"א. (ה) הרי זה בור כו'. הוספתי כמו שתוא בגמרא וחשמים חסתיק מן ירושלים עד ירושלים.

[צט] (ב) ובשתי ברכות קמייחא. בבב"ג י' ע"א. (ג) דת"ר העונה אמן אחר ברכותיו. בבב"ג שם ותוא בגמרא ברכות מ"ח פ"ג. (ג) אביי עני אמן בקלא. גמ"ר שם ותובא בבב"ג שם. [ק] (ב) ודאי מאן דשרי המוציא כו'. בבב"ג דף י' ע"א. (ג) דת"ר המברך על הפירות וכו' ועונה אמן. עיין בראש ברכות פ"ז ס"י י' ובמור א"ח ס"י רמ"ו ובכ"י שם ובתאשכול ח"א

סדר רשי

זה דרך בורות. (ג) אקשו ליה למר רב יהודאי גאון הרי בונה ירושלים. אמר להם התם הכירא דסועלים דקא עבדינן דליקדמו למלאכתן הא תינה לאבוי דעני ליה בקלא, לרב אשי דעני ליה בלחישא מאי שנא מקמי אכילה מבתר אכילה דבתר אכילה כיון דגמרא ליה עבדותיה לית לן בה, דקמי אכילה כיון (דליה) [דברך ליה] לא מתבעי ליה לאישתעווי עד דמעיס, וכדקא עני אמן דמי דקא מישתעי, והיינו דתני דרך בורות, דבורין קא מישתעין והדר מעמין:

[קא] (א) אמר ר' זירא אמר ר' אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא, עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, מעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיסור ועישוף, נוטלין בשתי ידיו, ונותנו בימין ומגביהו מפת מן הקרקע, ונותן עיניו בו, ויש אומרים אף משנרו לאנשי ביתו במתנה. (ב) אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה [כלבד], הדחה ושטיפה חי ומלא, ותניא הדחה במנים ושטיפה מבחיוץ. (ג) אמר ר' יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה (דברים ל"ג כ"ג), ור' יוסי בר חנינא אמר זוכה ונוטל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא, עיסור רב יהודה מעטריהו בתלמידים, רב חסדא מעמר ליה [בנטילה] [בנטילין]. (ד) אמר רב חנן ובחי, אמר רב ששת ובברכת הארץ. (ה) עישוף, רב פפא מעטף ויתיב ומברך, רב אשי פרים סודרא על רישיה, נוטלין בשתי ידיו. (ו) אמר ר' חנינא בר פפא אמר קרא שאו ידיכם קודש וברכו את ה' (תהלים קל"ד ב') ונותנו לימין אמר ר' חייא בר אבא [א"ר יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין] (ז) אמר רב אשי הואיל הואיל וראשונים לא איפשוט להו, אנו נעביד לחומרא, מגביה מן הקרקע מפת, אמר רב (חיננא בר) אחא בר חיננא דאמר קרא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (תהלים קמ"ז י"ג) (ח) אמר רב (אשיאן) [אשי אין] משיחין על כוס של ברכה.

[קב] (א) וזה הוסד מפי רבינו [שלמה] תנוה נפשו בצרור החיים, (ב) נטילת

צד 46 וכו' בבב"ג שם. ועיין ברמב"ם ה' ברכות פ"א ה"א ועיין בכסף משנה שם. (ג) אקשו ליה למר רב יהודאי גאון. כ"ח בבב"ג שם. ועיין ברא"ש שם.

[קא] (ב) אמר ר' זירא אמר ר' אבהו. ברכות ג"א ע"א וחובא בבב"ג פ"ו דברכות י"א ע"ב. (ג) א"ר ר' יוחנן. שם שם. (ג) א"ר יוחנן כל המברך. שם שם. (ד) אמר רב חנן ובחי, אמר רב ששת ובברכת הארץ. כ"ח לפנינו בגמרא וכן הובא בבב"ג, ועיין בגמרא בהגהת הרי"ב. ובבב"ז צד 86 וחובא ג"כ וחוסף שם ואית דגרסי ובחי כלומר באיזה ברכה מעמר ליה ומשני לה בברכת הארץ ולא באחרונה. (ה) עישוף רב פפא מעטף. גמרא שם וחובא ג"כ בבב"ג. (ו) אמר ר' חנינא בר פפא. בגמרא ובבב"ג אמר ר' חנינא בר פפא. (ז) אמר רב אשי. כ"ח גם בבב"ג ובגמרא רב אשי. (ח) אמר רב אשיאן משיחין על כוס של ברכה. תקנתו אמר רב אשי אין משיחין. ופת חסר מאמר שלם וכצ"ל ונותן עיניו בו כי חיוכי דלא ניסח דעתיה מיניה ומשנרו לאנשי ביתו במתנה כי חיוכי דתתברך דביתו אמר רב אשי אין משיחין על כוס של ברכה. כמו שחזק בגמרא שם וכן הוא בבב"ג שם. ובס' הסדרים חסר ג"כ ושם איתא אמר רב אשי אין משיחין על כוס של ברכה.

[קב] (ב) וזה הוסד מפי רבינו תנוה נפשו בצרור החיים. וכן חובא בבב"ז ס"י ס"ז ובס' הסדרים איתא זה חוסר מפי רבי תתא נוחה ערן. (ג) נטילת ידים על שם כלי ששמו אנפל. גם בפרדס ס"י ס"ז ובלקושי חפרדס (ענין נטילת דף ו' ע"ב) חובא ודל מה שחזק אומר בלשון נטילה ואינו אומר בלשון נשיאה אומר רבי זה הוא על שם חכלי שנוטל חיסנו ששמו כך ותנו מחזיק לכל הפחות רביעית כדאמר אנפק אנכג אנפל חיו רביעית של תורה. ושנו

ידים על שם כלי ששמו אנטל, (ג) והוא מחזיק רביעית [לוג, (ד) כדאמרין אנפק אנכא אנטל מחזיק רביעית] של תורה, (ה) ושנו רבותינו (ו) סרביעית נוטלין. הימנו לידים לאחד (ז) ואסילו לשנים ונמילה שאמרו [אינה אלא] ככלי, (ח) ואי נמי אם הטביל ידיו בנהר, או במעיין, (ט) או במקוה (שלם) [של מ' סאה] סני. וכשישראל הולך לדרך נוטל עמו כלי קטן ליטול הימנו לידיו, או נוטל שחרית בביתו ומתנה לכל היום כולו, שמא לא ימצא נהר או מעיין להטביל בו ידיו. (י) ושאלנו לרבי הנסנה ונטל ידיו, והוצרך לאכילה מיד, אם צריך ליטול פעם אחת לאכילה או לא, והשיב לנו אף אני שאלתי את רבינו יעקב בר יקר ואמר לי אין צריך לחזור וליטול, וכדברי רבי נטילה עולה לכאן ולכאן, וראיה לדבר מיהא דרב, (יא) דאמר רב בסי כל הבשר נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו, (יב) אמר להו ר' אבינא (יג) לבני (פחתא) [פחתא] דערבות כגון אחון דלא שכיחי לבו מיא משו ידיכי מצפרא ואתנו עלייהו לכולי יומא, (יד) והילכתא כרב באיסורי. (טו) ועוד נטילת ידים מירוש רב היי בתשובותיו (טז) על שם שצריך להגביה את ידיו למעלה לאחר רחיצתן, כמו וינטלם וינשאים (ישעי' ס"ג מ'):

[קג] וחייב אדם לברך על נטילת ידים על כל פעם ופעם שנוטל ידיו, (א) דכיון דמצוה לרחוץ משום ניצוצות (ב) כדאמרין ביומא, חייב אדם לכרך,

רבותינו נוטלין לידים לאחר ואסילו לשנים. וגראה כי מסדר הפרס לקח זה מן הסדר שלפנינו בשינוי לשון. (ג) והוא מחזיק רביעית לוג כדאמרין אנפק אנכא אנטל מחזיק רביעית הוספתי והשמים חסעתיק מן רביעית עד רביעית ונמצא לנכון בסי הסדרים ובסמ"ח. (ד) כדאמרין. ב"ב נ"ח ע"ב וע"ש בסי הרש"ם ובתוס' שם. (ה) ושנו רבותינו. חולין ק"ז ע"א. (ו) סרביעית. צ"ל מי רביעית. (ז) ואסילו לשנים. בסמ"ח סיים הואיל ומשירי רביעית קאתו. (ח) ואי נמי אם הטביל ידיו בנהר. עיין בתוס' חולין שם ד"ח דלא. וכל זה הובא גם באיסור וחיתר לרשי' ס"י קס"ח. (ט) או במקוה שלם. תקנתי של מ' סאה וחסעתיק עשה מן של מ' הטלה שלם והשמים מלת סאה ונמצא לנכון גם בסי הסדרים ובסמ"ח. ובאיסור וחיתר בשעות במקוה של מים וצ"ל של מ' סאין. (י) ושאלנו לרבי הנסנה ונטל ידיו. הובא בסמ"ח וגם באיסור וחיתר שם ובסי הפרס ס"י ס"ד הובא קצת בשינוי לשון. שאלו תלמידים לרבינו שלמה הנסנה ונטל ידיו צריך ליטול ידיו פעם אחת לאכילה או לאו, אמר להם אף אני כך שאלתי את רבינו יעקב בר יקר ואמר צריך ליטול ולחזור ולברך על הראשונה אשר יצר את האדם ועל שניית על נטילת ידים אבל סבירא לי נטילת אחת עולה לכאן ולכאן וראוי לדבר סתם דרב עכ"ל ובעל שבלי הלפס ס"י קל"ח חביא כלשון הפרס וע"ש. וגם המור ארי"ה ס"י קס"ח חביא את זה שאלו לרשי' אם צריך ליטול ב' פעמים וחבי' העיר שכ"כ בסי הפרס. (יב) דאמר רב בסי כל הבשר. דף ק"ז ע"ב ובפרס סיים רק וראוי לדבר סתם דרב וכוון למאמר זה בנסי' דחולין. (יג) אמר להו ר' אבינא. חולין שם. ובסמ"ח בשעות ואמר להו רבינו וצ"ל ר' אבינא. (יד) לבני פחתא. תקנתי פחתא ע"ש בפירש"י, והעריך בערך פחתא חביא פ"י ארץ ציה רחוקה מן הישוב. (יד) והילכתא כרב באיסורי. ובסמ"ח סיים אחר זה "ועוד מעשה דרבינוא כרב" כונתו מעשה דר' אבינא שהובא מגמרא חולין ואולי ה"י לפניו הגי' רבינוא במקום ר' אבינא. (טו) ועוד נטילת ידים מירוש רב היי בתשובותיו כו'. זה הובא גם בפרס בסי ס"י ובלקוטי הפרס דף ו' ע"ב. (טז) על שם שצריך להגביה את ידיו למעלה לאחר רחיצתן. בפרס שם סיים דא"ר חייא בר אשי אמר רב מים הראשונים צריך להגביה את ידיו למעלה כו' והוא בגמרא סוטה ד' ע"ב.

[קג] (ב) דכיון דמצוה לרחוץ משום ניצוצות. כ"ה גם בסי הסדרים אבל בסמ"ח ס"י ס"ז הגי' מכאן דמצוה לרחוץ משום ניצוצות. (ג) כדאמרין ביומא. דף ל' ע"א.

דגשילה זו לנקות את עצמו שיהא ראוי לקרות בתורה ולשאר ברכות ומצוות.
 (ג) דאמרינן בברכות כל הנפנה ונוטל [ידיו] ומניח תפילין וקורא קריית שמע עליו
 הכתוב אומר ארצה בנקיון (כסות) [כפי] (תהלים כ"ו). אבל אברכת נקבים
 לאחר שבירך שחרית אינו צריך לברך כל היום כולו. (ד) כל שעה שאדם נפנה
 ביום צריך לברך אשר יצר אפילו לקטנים, ושאלתי את רבי אם הוא מברך עמה
 על נטילת ידים בכל פעם ופעם, והשיבני אם אני עוסק בתורה [לאלתר] או לילך
 לבית הכנסת, או להוציא כפי דבר קדשה, אז אני מברך על נטילת ידים ואשר
 יצר, אבל בשעה שאני יושב במל איני הושיש לברך על נטילת ידים, אלא אשר
 יצר לבדה, לפי צורך הנקבים. ואם בא לאכול לאלתר אינו נוטל ידיו שתי פעמים.
 [כשאר אנשים] אחת על הפנייה ואחת על האכילה, אלא פעם אחת על נטילת
 ידים ויושב ואוכל, ואם אמר אדם לחבירו אחר שבירך ברכת המוציא מול ברוך
 אין זה הספק, ואין צריך לחזור ולברך, מאחר שמעין אכילה דיבר, (ה) [וכן הורה רבי]
 ונראין דבריו שלא הסיח דעתו מן הברכה, (ו) כדאמר רב מול ברוך אין צריך לברך.
 ור' יוחנן אמר [אפילו אמר הביאו מלח] הביאו ליפתן אין צריך לברך, ואפילו אמר תנו
 מאכל לבהמתי אין זו הפסקה כלל, דחייב אדם להאכיל את בהמתו קודם שיאכל,
 (ז) דאמר רב ששת אם אמר גביל לתורי גביל [לתורין] אין צריך לברך, דאמר רב
 יהודה אמר רב אסור לו לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, משום שנאמר
 ונתתי עשב בשדך לבהמתך (דברים י"א מ"ו), והדר ואכלת ושבעת :

[קד] (א) אמר רב פפא [הלכתא] דברים הבאין מחמת סעודה בתוך
 הסעודה, אין מעוניין ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם, (ב) כלומר דברים הרגילים
 לבא מחמת ליסתן ללפת בו את הפת, כגון בשר ודגים ותבשיל והביאן בתוך
 הסעודה לאחר שבירך על הפת, אע"פ שלא היו [על השלחן] בשעת ברכת המוציא,
 אינן מעוניין ברכה לא לפנייהם ולאחריהם, דכי בריך אדעתא (לא לפנייהם ולא
 לאחריהם) דליתו ליסתן הוא מברך והוה ליה פת עיקר ופוסל את המפילה: שלא
 מחמת סעודה בתוך הסעודה, כלומר דברים שאין דרכן לבא מחמת סעודה שאינו
 ליסתן, ואוכלין אותו לשביעה בסעודה, כגון דיסא וטרגוס, ובאו בתוך הסעודה לאחר
 שבירך על הפת, מברך לפנייהם, הואיל ולא באו לפני הפת ומפילה וליסתן ליסתנהו,
 (ג) כדרך זירא הני בבלאי טיפשי דאכלי נהמא בנהמא, וברכותיהן אינן שוות
 אפילו הכי אינו מברך לאחריהן, דהא מין מזון גינהו ומיפסרי בברכת המזון, אבל
 אם באו (דברים אחרים) קודם הסעודה פת פושרת, (ד) כדתנן בירך על הפת פושר
 את הפרפרת שלפני המזון: דברים הבאים לאחר הסעודה, שרגילין לאוכלן בקינוח

(ג) דאמרינן בברכות, דף מ"ו ע"א, (ד) כל שעה שאדם נפנה ביום צריך לברך אשר
 יצר, כ"ה גם בס' חסדיו אבל בסמ"ו (צד 86) הגי' ויש אומר שצריך לברך על כל פעם ופעם
 שנפנה אפילו לנקבים קטנים. (ה) וכן הורה רבי, חוספתי כמו שהוא בסמ"ו. (ו) כדאמר רב.
 ברכות ס' רע"א. (ז) דאמר רב ששת, שם.

[קד] (ס) אמר רב פפא הלכתא, ברכות מ"א ע"ב, והובא גם בפרדס סי' ע', ע"א וע"ב
 ונובע מן הסדר שלפנינו. (ג) כלומר דברים הרגילים לבא מחמת ליסתן, עיין ברש"י בגמרא
 ובתוס' שם וברא"ש ברכות ס"ו מ"י כ"ו. (ג) כדרך זירא, כיצח מ"ו ע"א. (ד) כדתנן, משנח
 ברכות מ"ב ע"א.

סעודה לפני ברכת המזון, כגון מיני פירות ומיני מגדים, מעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם דלא ליפתן הוא ולא זייני, ואסילו עשאן ליפתן כפלה דעתו, ולא איספרי בסת, מיהו [אם הביאום] לפני הסעודה פת פוסרתן:

[קה] (א) בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו, (ב) כך מפרש מעמא בברכות, לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן אחר ברכה, ואינו מתכוין לה, לפיכך (ג) אינו יוצא בברכת חבירו. (ד) וכן הלכה. מר:

[קו] כל הברכות צריך דעת משמיע ודעת שומע, (א) פעם אחת באתי לצאת ידי הבדלה בהבדלת בית הכנסת, ולא נתכוונתי (בבית) [בברכת היין], אמר לי רבי הואיל ונתכוונת בברכת (היין) הבדלה דיך:

[קז] (א) השותה מים בסעודה אפילו מאה פעמים מברך על כל פעם ופעם, אע"פ שאין לו יין וקובע סעודתו על המים, לפי שהוא כנמלך על כל פעם ופעם, שאין לך אדם שותה מים כי אם פחות שיכול להעמיד עצמו ולהסיה דעתו. (ב) מר:

[קח] (א) אגוז בדבש רבי מברך עליו בתוך הסעודה, ומברך עליו שזהכל, לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה:

[קט] שבעת המינין המה (א) הכתובים על שבח ארץ ישראל, חמה ושעורה גפן ותאנה ורימון זית שמן ודבש, [ודבש] היינו דבש חמרים מין אילן ומין פרי (ב) [ולא דבש דבורים]. ואילו הן חמשת המינין, [חטה] שעורה כוסמת ושיבולת שועל ושיפון, כולן מין תבואה. (ג) כל מין אילן שבשבעת המינין כגון ענבים תאנים ורימונים וזיתים ותמרים מברך לפנייהם בורא פרי העץ, ולאחריו ברכה אחת מעין שלש כלומר אחת היא שהיא דונמא ודומה לשלש ברכות דברכת המזון שהיא דאורייתא, (ד) כדאמרינן ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוהיך (דברים ח' י') זו ברכת הון, דקאי אאכלת ושבעת (דלעולם) [דלעיל], כלומר אאכילתך ואשביעך ברכיהו, על הארץ הטובה (שם), וזו ברכת הארץ, אשר נתן לך (שם), וזו בונה ירושלים.

[קה] (א) בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו. כ"ה גם בס' הסדרים ובסחי'. אבל בפרדס סי' ע"ב חסרת שורה שלימה וכצ"ל שם מיהו אם הביאום לפני הסעודה [פת פוסרתן]. בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו. (ג) כך מפרש מעמא בברכות. הוא דף ס"ג ע"א. (ג) אינו יוצא בברכת חבירו. בפרדס סיים ואם נתכוין יענה אמן ויצא. (ד) וכן הלכה מר. סלת מר הכוונה מרבי וכן לחלן בס' ק"ז סיים ג"כ מר וכן בסחי' סי' ס"ט כתוב וכן הלכה: מר. ובפרדס סי' ע"ב חובא וכן הלכה מר' כל חבירות בעיני דעת משמיע ודעת שומע, וזה בשעת כי סלת מר הוא סוף המאמר ואח"כ מתחיל מאמר חדש כל הברכות. [קו] (א) פעם אחת כו'. כ"ה גם בפרדס סי' ע"ג ובס' הסדרים. אבל בסחי' ג"י אחרת ופעם אחת שאלתי לרבי אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין, ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דיך.

[קז] (א) השותה מים בסעודה. כן חובא בפרדס סי' ע"ד וחסר בסחי' בס' ס"ט ועיין לעיל סי' ע"ה. (ג) מר. עין לעיל סי' ק"ה הערה ד'.

[קח] (א) אגוז בדבש רבי מברך עליו בתוך הסעודה כו'. כן חובא גם בפרדס סי' ע"ה, וכן חובא בסחי' סי' ס"ט. ועיין לחלן בס' קכ"ב מה שחצירותי שם.

[קט] (א) המה הכתובים על שבח איי. הכתובים דברים ח' ה'. (ג) ולא דבש דבורים. חוספתי כמו שחמו בסחי'. (ג) כל מין אילן שבשבעת המינין כו'. חובא בפרדס סי' ע"ו. (ד) כדאמרינן. ברכות ס"ח ע"ב.

הטוב והמטיב ביבנה תיקנה ואינה מן המנין, (ה) והני תלתא אלחם כתיבי, דכתיב לעיל מינה ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (שם שם ט'), (לחם) [להבין] מברכין עליה שלש ברכות שלימות [אבל אמיני פירות] דחשיבי בשבט ארץ ישראל לא בעינן שלימות אבל (ב) מעין שלש סניא להו:

[קין] (א) וזו היא הברכה מעין שלש ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על העין ועל פרי העין, ועל ארץ חסדה טובה ורחבה שהנחת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע(ה) מטובה, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל עירך ועל נחלתך ועל היכלך ועל מוכרך והעלינו בתוכה ושמחנו בה, כי אתה טוב ומטיב לכל, בא"י על הארץ ועל פרי העין, והוא מעין ברכת הון שמברכין על אותו דבר שמילא כריסו ומשביעו, על ארץ חסדה מעין ברכת הארץ, ורחם על עירך מעין בונה ירושלים, טוב ומטיב לכל, (ב) כנגד הטוב והמטיב שתיקנה ביבנה, בא"י על הארץ:

[קריא] (א) בכל מקום צריך להזכיר שבט ברכות הארץ אחתמה בין אפירי בין אחמרא, בין ארגנ חי בין אמבושל, וסוף סוף חותם על פרי העין מעין פתיחה, שעיקר ברכתו לכך היא באה:

[קרב] (א) ענבים בעינייהו כתאינים ורימונים, אבל (אישתני) [אי שחי] חמרא מגו דאישתני לעילויא שנעשה יין לגדולה ולמלכות [אישתני] (ב) לייחודי שמא באפי נפשיה, ומכרך בורא פרי הגפן, וכן בסוף בא"י אלהינו מ"ה על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חסדה, וחותם על הארץ ועל פרי הגפן (ג) בשבט הארץ וכמעין פתיחה, אבל אתפוחים ועל אגוזים וחבושים וגרדניות וכל פירות האילן שבעולם, אין זקוק לברך ברכה אחת מעין שלש, כיון דגריעי כולי האי דלא כתיבי בשבט הארץ, אלא בתחילה מכרך בא"י אלהינו מ"ה בורא פרי העין, ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונם, כמו על המים, ואפילו חובה לית בה, (ד) אלא ר' טרפון הוא דמכרך אמיא בורא נפשות רבות וכו', [וכן] נוהגין אכולי מיני דלא כתיבי בשבט הארץ לשבט ולהורות על הגייתן ושביעתן וכל מאן דמדכר ליה בהלכה לאו משום דקבע ליה חובה אלא למסויי שבחא:

(ה) והני תלתא אלחם כתיבי, בפרס בשעות והני תלתא אלהים כתיבי.

[קין] (ב) וזו היא הברכה מעין שלש, חובא ג"כ בפרס שם ס"י ע"ז ובסחי' ס"י ע"י, ובפרס אחר וזו היא הברכה נוסף, "וגרסת לתאוה ואל תשגת בחי", (ג) כנגד הטוב והמטיב שתקנה ביבנה, כ"ה גם בפרס ובס' הסדרים, אבל בסחי' שם נוסף וסעין ד' היא וסעין שלש דקרי לה תלמודא מעין ג' דאורייתא קבעי מימר ברוך אתה ה' על הארץ.

[קריא] (ב) בכל מקום כו', חובא ג"כ בפרס סוף ס"י ע"ז וכן בסחי' ס"י ע"י.

[קרב] (ב) ענבים בעינייהו כתאינים ורימונים, כן חובא גם בפרס ס"י ע"ח, ובסחי' שם נשמטו הסלות "ענבים בעינייהו כתאינים ורימונים" ומתחיל מן אל שחי חמרא ובפרס אבל מישתי חמרא צ"ל אבל אי שתי ובס' הסדרים כתוב ג"כ אי שתי, (ג) לייחודי שמא באפי נפשיה, ר"ל למקרא יין ובפרס אישתי לחודיה באנפי צ"ל אישתי ליחודיה שמא באפי נפשיה ובסחי' אישתי למיקרי שמא באפי נפשיה ובס' הסדרים חובא רק מגו שאשתי שנעשה יין לגדולה ולמלכות אישתי לברכה, (ג) בשבט הארץ וכמעין פתיחה, בסחי' נשמט שורה וכצ"ל בשבט [הארץ וכמעין פתיחה, אבל אתפוחים ועל אגוזים וחבושים וגרדניות וכל פירות] האילן ונמצא לזכור גם בס' הסדרים ובפרס שם, (ד) אלא ר' טרפון הוא דמכרך אמיא, ברכות ט"ד ע"א במשנה.

סדור רשי

[קין] (א) וכל שהוא מחמשת המינין חיטה ושעורה דתניבי בקרא, וכל מיניו כגון כוסמין ושיבולת שועל ושיסון טחנו ואסאו סת, כיון דאישתני לעילויא שנעשה לחם, אישתני לברכה מיוחדת, בתחילה המוציא לחם ולבסוף שלש שלימות דהיינו ברכת המזון, ואי אכיל להו במעשה קדירה, (ב) כגון טרייש וקראילש, ואכיל להו בלא סת מקמי דליברך המוציא בתחילה בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, (ג) דחשיבי מידי דמזון נינהו, ומיהו שלימות לא בעי ברוכי, דלאו לחם נינהו, ופותח ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה וכו'. מחיה כלומר שאדם חי בהן, כלכלה זן ומשביע את הגוף (ד) (דמינהו) [דמיני מזון הוא] (ה) הואיל ובשולן (דחתים) [וחותם] על הארץ ועל המחיה בשבח הארץ (ו) וכמעין פתיחה :

[קיד] (א) ואי אכיל להו בעינייהו, כגון קליות של חמשת המינין, (ב) אי נמי דכס להו מיכס כמו שהן חייין, דהשתא [לא] שייך בהו על המחיה ועל הכלכלה, (ג) דהא לא עבידי כעין מזון, פתח בהו על השדה ועל תגובת השדה וכו', דפתיחה זו לא שייכא לא בסירות האילן ולא במעשה קדירה, (ד) אלא בכוסס כיסנין בלבד, שהן תגובת השדה בעינייהו, דלא אישתני מכרייתם וחותם על הארץ ועל פרי הארץ ועל הסירות שצריך להיות כולל כאן כל (ה) סירות המקרא ביהוד בתתימה זו, ויהא מודה ומשבח לקטו על כל שבח הארץ, אבל מעשה קדירה לא מצי חתים הכי, דהא אישתנו ונפקו מתורת פרי, (ה) וכך נהוג עלמא למיחתם אפירות האילן דשבעת המינין על הארץ ועל פרי הארץ, (ו) ואחמרא על הגפן ועל פרי הגפן, ואין חותמין על הארץ ועל הסירות אלא אפירות תבואה [בעיניהו] דלא

[קין] (א) וכל שהוא מחמשת המינין, חובא ג"כ בס' הפרדס ס"י ע"ט ובחתלתנו נוסף גם מלח לא תשכחנה" (ב) כגון מרייש וקראילש, במח"ו כגון מרייש וורמשויל ובס' הסדרים כגון מרייש ורמילש, ובפרדס גם ברפוס קאנשט' דף ל"ו ע"ד כגון מרייש ודיוסא ומרי שלש מלח "וריוסא" נוסף ומרי שלש נפרדה וצ"ל ורמישלש מלח אחת, והם מלשון צרפת המלה מרייש היא המלה treze חמים כתושים במכתשת עיין ערך חשלם ערך דיוסא, (ג) דחשיבי מידי דמזון נינהו, וכ"ה במח"ו ס"י ע"א, ובס' הסדרים נשמטה שורת וכך צ"ל שם ולבסוף ברכה מעין שלש [דחשיבי מידי דמזון נינהו ומיהו שלימות לא בעי ברוכי] דלאו לחם נינהו, ובפרדס הלשון משוכש ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ריוויני וחבושי דמידי דמזון נינהו, מלח ריוויני מיוחדת וצ"ל דיוויני ובמקום וחבושי צ"ל בחיפוף תאותיות וחשושי מידי דמזון נינהו, (ד) דמינהו, תקניה דמיני מזון הוא, כמו שהוא בפרדס ובמח"ו, (ה) הואיל ובשולן, בפרדס הואיל וכי שלם צ"ל ובישלם, (ו) וכמעין פתיחה, בפרדס בשעות וכמעין החיסמה.

[קיד] (ב) ואי אכיל ליה בעינייהו, חובא ג"כ בפרדס ס"י ע"ט ובמח"ו שם, ובשבלי הלקט חשלם ס"י קס"א חביא ורבינו שלמה וצ"ל כתב בפרדס שחיבר וחביא כל הלשון וסיים עד כאן דברי רבינו שלמה וצ"ל, (ג) אי נמי דכס להו מיכס, וכ"ה בס' הסדרים, ובפרדס בשעות אי נמי דבשילוה מהם כמות שהן חיים צ"ל דכס להו מיכס ופי' לעיסה (קיעון) וחיינו לאכול דבר כסו שהוא בלי בישול ובשבלי הלקט שם חביא בשם הפרדס אי נמי מיכס כיס להו והוא ג"י יותר וישרה, (ג) דהא לא עבידי כעין מזון, בפרדס בשעות דהא עבידי כעין מזון צ"ל דהא לא עבידי, ובשבח"ל חביא לנכון בשם הפרדס דהא לא עבידי, (ד) אלא בכוסס כיסנין, במח"ו בשעות אלא בכוסס, ובכסמין צ"ל בכוסס כסנין, (ה) וכך נהוג עלמא למיחתם, בפרדס בשעות כך נהוג בעדמא צ"ל עלמא ופי' העולם ובשבח"ל שם חביא בשם הפרדס כך נהוג עלמא, (ו) ואחמרא על הגפן ועל פרי הגפן, וכ"ה במח"ו אסמג בפרדס איתא ועל חמרא על הארץ ועל פרי הגפן.

סדור רשי

חשיביו ליחודינהו כפרי העץ, וכייל וחתים כולוהו פירי בחתימתו, משום (ז) דקאמרינן בפרק כיצד מברכין, בפירי מאי חתים, ר' יוחנן אמר על הארץ ועל הפירותיה משום דהוה מארץ ישראל ואכיל לפירותיה [רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות דהוה מבבל ובני בבל לא אכלי פירותיה] להכי חתמי על הפירות סתם, (ח) כדמוקמן התם הא לן והא להו, וקא מפרשי עלמא אפירי מאי חתים, אפירות האדמה ליחודינהו דכתיבי בקרא קא בעי כנון חטיה וישעורה, (ט) ואוקמין על הארץ ועל הפירות משום דלא חשיביו ליחודינהו לנפשינהו ולומר על הארץ ועל פרי האדמה, אבל אילנות דחשיביו מיחודינהו על פרי העץ. (י) אבל אני קבלתי בברכות, אפירי מאי חתים אכולהו פרי דקרא קא בעי בין אפירות האילן בין אפירות האדמה, כנון חטין ושעורין בקלי וכרמל (יא) דכל כמה דלא בשלנהו איקרו פירי, מאי חתים עלייהו, כלומר (מי) [מאי] חותם מעין פתיחה, כנון על הארץ ועל פרי העץ, (יב) אתאיני ורימוני על הארץ ועל תנובת השדה, ועל החיטה וישעורה, כי היכי דחתים אמעשה קדירה, ואוקימנא על הארץ ועל המחיה, דהיינו מעין פתיחה, (יג) ומוקים רב חסדא לבני בבל, כנון אנו, על הארץ ועל הפירות, ועל כולן שיהא כולל (ה) פירות המקרא בחתימה ויהא משבח על כל שבה ארצינו בר ממעשה קדירה הנעשה מוון ובעי למחתם על המחיה, אבל אורז ודוחן אי עביד להו [מעשה] קדירה, בתחילה בורא מיני מזונות, דהא חזינן דייני כשאר (פירות) [דייסות] אבל [לבסוף לא בעין] ברכה אחת מעין שלש, דהא לא כתיבי בקרא, ולא מין דגן נינהו כבוסמין ושיפון, וכן הכוסס את האורז, או בקליות (את האכילה) [ואכיל להו] בתחלה בורא פרי האדמה הואיל ואיתיה בעיניה, ולבסוף לא כלום, (דאי) [ואי] בעי לימא בורא נפשות רבות (יד) כמיא בעלמא הואיל ולית בה ברכה קבועה דאורייתא:

[קמון] (א) חלב וביצים וכל מיני בשר, חיה ועוף ודגים, (ב) אי אכיל להו בלא פת בתחלה מברך שהכל, ולבסוף בורא נפשות רבות, משום דלא גדולי קרקע נינהו:

(ז) דקאמרינן בפרק כיצד מברכין, דף ס"ד ע"א. (ח) כדמוקמן התם, שם שם. ע"ש בפירוש"י ר' יוחנן מארץ ישראל וחתם חתמי על הפירות. (ט) ואוקמין על הארץ ועל הפירות. במחיו נשמט שורה שלימה וכצ"ל ומוקמי על הארץ ועל הפירות משום [דלא חשיביו ליחודינהו לנפשינהו ולומר על הארץ ועל פרי האדמה אבל אילנות משום] דחשיביו מיחודינן על פרי העץ, ונמצא לנכח גם בפרס ובס' הסדרים. (י) אבל אני קבלתי בברכות. כ"ה גם בס' הסדרים וכן במחיו צד 88. אבל בפרס תנוסחא אבל אני קבלתי מרבתי בלוסרי ברכות. והוא דברי רשי שקיבל כן מרבתיו בלמוד אצלם. וראיתי שגם בשבלי חלקם שם הובא ג"כ אבל אני קבלתי בלמדי מס' ברכות. (יב) דכל כמה דלא בשלנחו. במחיו בטעת דלא בשלינחו צ"ל בשלינחו. (יג) אתאיני ורימוני כו'. הובא בפרס סי' פ'. (יד) ומוקים רב חסדא. ברכות ס"ד ע"א. (יד) כמיא בעלמא. וכ"ה בס' הסדרים ובמחיו הגי' באמירה בעלמא.

[קמון] (ב) חלב ובצים כו'. הובא ג"כ בפרס סי' פ"א. (ג) אי אכיל להו בלא פת בתחלה מברך שהכל. במחיו שם (צד 88) נשמט מן המעתיק שורה שלימה וכצ"ל אי אכיל להו בלא פת [בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות משום דלאו גדולי קרקע נינהו. וכל מיני קטניות בתחלה] בורא פרי האדמה. והרשי"ת שם בראותו כי כתוב בלא פת בורא פרי האדמה חיקן שהכל נהיה בדברו ולא ידע כי חסר יבאנו.

[קמז] (א) וכל מיני קטניות, בתחילה בורא פרי האדמה, בין חיין בין מבושלין, שכן דרך אכילתן בין חי בין מבושל, ולכסוף בורא נפשות רבות, ואי אכיל להו בליפתן על הפת, פת פוסרתן, (ולא בירך) [ואין צריך ברכה] לא לפניהם ולא לאחריהם. וזו היא הברכה לאחריהם, בא"י אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהן נפש כל חי (ב) בא"י אל חי העולמים : פירוש על המקרא הזה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח' ג') כלומר הקב"ה ברא נפשות רבות ואנשים הרבה על כל המאכלים שברא להחיות בהן נפש כל חי שאין חיין אם לא על המאכלים, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם : [קח] (א) וכן מיני ירקות, כגון חזרת שומין כריסין וכצלים (או) [אי] מלפת בהן פיתא בולא כלום בין חיין בין מבושלין, ואי אכיל להו אפילו בלא פת, (ב) תחילה בורא פרי האדמה, ולכסוף איבעי למימר בורא נפשות רבות, אבל מעשה קדירה של מיני מזונא, (ג) כגון טריילא ורמישילש, אפילו אכיל להו בהדי פיתא במלה דעתיה, דלאו מידי דמילפת הוא, ולא כל כמיניה לאפקועי ברכה דלפניהם, דבכל מקום חשיבי מזון לעצמו, בין אפת בין בלא פת, ומיהו בכרכה דלאחריהם על המחיה ועל הכלכלה מיסמרו להו, דכיון דאכיל בתוך הסעודה ברכת המזון קאי אכל מידי דסעודה והיא פוסרתן, והוא הדין לכל פירות האילן אי אכל להו בהדי פיתא, כגון אנו שמלפתין לחמינו באגוזים וחפוחים, במלה דעתיה אצל כל האדם, שאין להם חזרת ליפתן כל עיקר, ולא כל הימנו לסוטרן מכרכה דלפניהם, דברכת המוציא לא פסרה אלא מידי דמילפת, וכל הני לא מילפת, ואי משכחת שום איניש בעלמא דמילפת בהו, אמרינן משונה הוא ואין שומעין לו, ומיהו אם באו על השלחן קודם ברכת המוציא, לא בעי תו ברכה לפניהם לא פירות ולא מעשה קדירה, דכיון דקיימו לפנו בשעת ברכת המוציא כי מברך המוציא דעתיה אכל מה דמילפת בהדיה, (ד) דתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת, כל מעשים הבאים עם הפת קרי פרפרת, אבל בירך על הפרפרת לא פטר את הפת, (ה) זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו מפילה מברך על העיקר ופטר את המפילה, (ו) ומתוך משנה [זו] אמר לנו רבי כל יינו של אדם וכל משקיו ששל השלחן יכול לאכול (ז) על ידי שריית הפת, שקורין שופש, ואין חייב לברך בורא פרי הגפן, ולא שהכל אם מים הם, דכיון ששורה בהם את הפת בחתיכות הוה ליה פת עיקר ומשקה מפל, דכבר בירך על הפת המוציא ופטר את המפילה :

[קמז] (ב) וכל מיני קטניות, חובא גם כפרדס סי' פ"ב. (ג) ברוך אתה ה' אל חי העולמים. בתנ"י ברכות ל"ז ע"א ד"ה בורא נפשות איתא ומסיים ברוך חי העולמים ובירושלמי ברוך אתה ה' חי העולמים. הוא בירושלמי ברכות ס"ו (דף י' ע"ב). [קין] (ב) וכן מיני ירקות כו'. חובא ג"כ כפרדס סי' פ"ג. (ג) תחלה בורא פרי האדמה. כ"ה גם בסמ"ח ובס' חסדיוס אבל כפרדס שם חובא בתחילה מברך בא"י אמה בורא מיני ירקות. (ג) כגון טריילא ורמישילש. כפרדס במעוה כגון טרייש ויודמי שלש צ"ל ויורמישילש. ובספר חסדיוס כגון מללא תריד לאויר משל. כלו כמעוה אבל בסמ"ח חובא לנכון כגון טרייש ויורמישילש. ועיין לעיל סי' קי"ג חזקת ב'. (ד) דתנן בירך על הפת. ברכות ס"ב ע"א. (ה) זה הכלל. שם מ"ד ע"א במשנה. (ו) ומתוך משנה [זו] אמר לנו רבי כל יינו של אדם כו'. בשבלי חלקט סי' קמ"ג הביא וכן מצאתי בדברי רבינו שלמה וצ"ל כל יינו של אדם כו'. (ז) עיי' שריית הפת. במחזיק צד 89 במעוה על ידי חתיכות הפת וצ"ל שריית הפת.

[קית] (א) לעולם אינו חייב לברך בורא פרי הגפן ושהכל עד שישתה משקה בעיניה. וכל שנותנין היין בקערה עם המלח (ב) שקורין שלשא, כדי להמכיל את הבשר, אין צריך לברך על אותו יין, שהרי הבשר [עיקר] והוא מסל, ובשר כבר מיסטר בברכת המוציא דהא מידי דמילפת הוא, ואי אכיל בשר על ידי מיכל שלא על השלחן, ליברך על הבשר שהכל, ופטר מיכולו של יין מברכה דהוא מסל:

[קיס] (א) ויין הבא בתוך הסעודה, וכן פירות הבאות לקינוח סעודה, נראה בעיני רבי כי היכי דבעי ברכה לפנייהם, צריכי נמי ברכה לאחריהם, שהרי ברכת המזון לא פטרה אלא מידי דמוזנא ודליפתן, כגון חבשילים ומאכלים ומיני בשר ודגים שצריכים ללחם ללפת בהם פיתן, אבל הללו לעצמן הם באים, ודומין כמו שבאו בלא שלחן, והכי מוקמינן הילכתא (ב) בכיצד מברכין דברים הבאים לאחר סעודה, כלומר קודם ברכת המזון (ג) לקינוח הפה, כגון פירות ומגדים מעונים ברכה לפנייהם ולאחרייהם, לפנייהם דלא מפילה ניהו אלא לעצמן הן באים, ואין ברכת הפת שוה לברכתן שחתה סוחרתן, ולאחריהן דלאו מיני מזון ניהו, ואין בכלל ברכת המזון, (ד) מתוך כך אומר רבי כל המברך לאחר היין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים אחרונים הרי זה משובח, שהיין הבא לאחר המזון אינו סוחרו ליין הבא בתוך הסעודה, שהרי הפסק בנתיים ואסחוי דעתא הוא, (ה) כדאמרינן בערבי פסחים כיון דאמר הכו ניברך, אסור למישתי דאי לאו אסחוי דעתא ולא נמלך הוא אמאי בריך על היין שלאחר הסעודה המזון בורא פרי הגפן ליסטר ביין של סעודה הא למדת דין זה לא קאי כלל אדלעיל, לכך מברכין על זה לפני ולאחריו, ואם כן יין דסעודתא במאי מיסטר לאחריו כיון דין דברכת המזון לא פטר ליה, וברכת המזון גופיה לא קאי [אמשקה], אלא אמוזנא, הרי ענין ראות שצריך לברך איין דסעודתא לאחריו בסוף שתיותא קודם שיטול, וכבר ימים מקדם עמדנו על שלחן רבינו, וחורנו עליו לברך לעינינו אחר אותו יין דסעודתא ונראה הלכה למעשה, ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות, אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינחו ברכות על ראשו:

[קכ] (א) והשותה מים בסעודה חייב לברך על פעם ופעם שהוא שותה שהכל, דכל שעתא ושעתא נמלך הוא שאין אדם שותה אלא לצמא ועל

[קית] (ב) לעולם אינו חייב. תובא גם בפרדס סי' פ"ג ותובא בשבטיל סי' קס"ג בשם רבינו שלמה וצ"ל. (ג) שקורין שלשא. זה חסר בפרדס, ובמחזיקי צד 89 שקורין שלסומרא ובשבטיל שקורין סלסא ובס' חסדיו שקורין שלש.

[קיס] (ב) ויין הבא בתוך הסעודה. תובא בפרדס סי' פ"ד וכן במחזיקי סי' ע"ב. (ג) בכיצד מברכין. ברכות ס"א ע"ב. (ד) לקינוח הפה. וכ"ה בפרדס וצ"ל לקינוח הפה ונמצא לנכון בס' חסדיו. ובמחזיקי לקינוח סעודה והפת. (ד) מתוך כך אומר רבי כל המברך לאחר היין כו'. וכ"ה בפרדס ובמחזיקי וחסדיו (תוספות מערבי פסחים) חייא וז"ל ובמחזור וויטרי פירש ועל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו כו'. (ס) כדאמרינן בערבי פסחים. דף ק"ג ע"ב.

[קכ] (ב) והשותה מים בסעודה כו'. כל חסידן תוה עד סופו לא נמצא בפרדס כי אחר הסיום מן סי' פ"ד ינחו לו ברכות על ראשו מתחיל סי' פ"ה ותוה סי' קכ"א לפנינו מתחיל כל שדרכו לאכול חי. וכן בדפוס קושטאנטינא (דף ל"ו ע"ב) חסר ג"כ. ולעיל בס' ע"ה נמצא ג"כ השותה מים בתוך סעודתו אפילו פעמים הרבה צריך לברך על כל פעם ופעם.

ירי הרחק, [לפיקך] אין קבע למים לסטור כל שתייתו [בפעם] ראשונה, אבל יין שאדם שותה לתאוותיו ולהשביעהו ולהברותו אפילו בלא צמא, התם אמרו יש קבע ליין, וכיון דברך אכסא קמא ושתה אפילו מאה כוסות בלא ברכה באותו מעמד לית לן בה. (ב) וכבר מסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו אפילו מיא קמיה על השלחן דאיכא למימר כל שעתא דעתיה עליוה, אפילו הכי בריך אכל זימנא, דלעולם אין קבע למים, דאין אדם חוזר ושותה מים מרצונה, אלא אם הצמא דוחק, כך ראה רבי:

[קבא] (א) כל שדרכו לאכול חי ואכלו מבושל, כגון פירות, מברך שהכל, דאישתני מדרכו והלכתו אישתני לברכה גרועה, וכשהוא חי ודרכו לאכל בהכי ליברך ברכה הראויה לו, או פרי העץ, או פרי האדמה, וכל שדרכו לאכל מבושל ואכלו חי מברך שהכל, דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסני ליה בהכי, ובמבושל מברך בורא פרי האדמה, שעיקרו לכך נברא ליאכל דרך בשול, (ב) ובגמרא דביצד מברכין מפרשין דהיינו כרחי, (ג) כרישין פורשי בלע"ז, שהאכלו חי במלה דעתו, ואומר אני בצלים ולפתות נמי דרכן לאכול מבושל, והאכלו חי משונה הוא ולימא שהכל, אבל ירקות מוכחין בגמרא שאין דרכו בשלקות אלא חיין, כגון חזרת ועולשין (ד) אפיא צדפויל בלע"ז, שיחליים כרישין בלע"ז ואי בשיל להו לא כריך ולא מירי, ודעתי מברעת, ערמונים לא נבראו אלא לצורך בישול, המבשלק במים מברך בורא פרי העץ, והאוכלן חיין משונה הוא בעיני ומברך יי"ל וקרב אני לומר (בין) [כן] בחבושין, ותלויה זו בירי כי לא שמעתי: [קכב] (א) פעמים ראתי את רבי שהביאו לפניו על השולחן (ב) אגוזים

והעירותו שם בהערה א' שהמאמר נובע מסדר רע"ג דף ס"ו ע"א וע"ש גם בהערה ב'. ועיין בתוס' ברכות מ"א ע"ב ד"ה אי שכתבו ודלא כמחזור וויטרי שכתב דמברכין לכיס ברכה בכל פעם ופעם כו'. (ג) וכבר מסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו. הוא ר' משולם בר' קלונימוס, והובא ג"כ במח"ו שם ע' 40.

[קבא] (ב) כל שדרכו לאכול חי. הובא בפרדס סי' פ"ה ובמח"ו צד 40. (ג) ובגמרא בביצד מברכין. דף ל"ה ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה משכתת. (ג) כרישין פורשי בלע"ז. וכן רש"י ברכות ס' ע"ב במשנה כרחי שקורין פוריש וחוא לשון צרפת הישנה povées וראיתי במח"ו שם הביא פירש ב'. יש לתקן פורש בלע"ז והמפתיק חציג אות ב' בסקום בלע"ז. (ד) אפיא צדפויל בלע"ז. אפיא צדפויל, ובס' הסדרים אפיא צדפלא. ובפרדס לא הובאו הסלות חזרות.

[קכב] (ב) פעמים ראתי את רבי שהביאו לפניו על השולחן אגוזים ברכש. לעיל סי' ק"ה ובפרדס סי' ע"ז הובא כך: "אגוז ברכש רבי מברך עליו בתוך הסעודה ומברך עליו שהכל לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה". וכאשר הובא לפנינו נראה שכונן רש"י לאחד מרבותיו שה' מברך בורא פרי העץ ורש"י סיים "ובענין הוי דבש עיקר" ר"ל ובענין רש"י הוי דבש עיקר ומברך שהכל. ובעל שכלי חלקט סי' קס"ג הביא ואגוז ברכש מצאתי בשם רבינו שלמה וצ"ל שמברכין עליו שהכל לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה. והסמ"ג עינין כ"ז והובא בהרש"ה במח"ו הביא אגוז מסוגן ברכש כתב חרב ר' שמחה וזנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך בורא פרי העץ וכן הארזי ח"א סי' קס"ח הביא וכן אגוז מסוגן ברכש מברך בורא פרי העץ וכן כתב במחזור וויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה וצ"ל ולא כמו שכתב שם בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל ורואי האגוז עיקר. וגם חכמי תוס' ברכות ל"ה ע"ב ד"ה משכתת הביאו ואגוז מסוגן ברכש מברך עליו בורא פרי העץ דאגוז עיקר, ובהנחת מים מניית ברכות פ"ג סי' ח' הביא ג"כ ואגוזים מסוגנים ברכש כתב במח"ו מברך ב"פ העץ

סדור רש"י

כדבש. (ג) שקורין יורבעם, ומברך עליהו בורא פרי העץ, כי היה אומר אגוז עיקר ודבש מפילה, אע"פ שמטונגות כדבש לא נשתנה פרי מהותיותו, ואין זה ביטול, ובעיניו הוי דבש עיקר, אלא כדי הוא [רבי] לסמוך עליו:

[קבנ] (א) הביאו לפניו פירות על השולחן (ב) פליגי בה ר' יהודה ורבנן, אם יש ביניהם אחד משבעת המינין, עליו הוא מברך תחילה ופוסר את השאר, כיון דכולם לפניו ברכה אחת פוסרת לכולן, וקסבר ר' יהודה חשוב עדיף, ורבנן סברי חביב עדיף, מה שלב הארס אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוסר את השאר, והלכה כרביים:

[קבד] (א) ופעם אחת ראיתי את רבי שהביאו לפניו על השולחן בשר של חירוש, או בשר (א' מכוסה) [מבושם] או ביצים מטונגות כדבש, נוטל ומברך [שהכל קודם שיכצע] ברכת המוציא, ואמר לי רק זה חביב בעיני יותר מן הפת, וטח לי ליתן ברכתי לשבח את קוני באשר אני אהב:

[קבה] (א) ואילו מביאין ליה מין פרי אחר לאחר שבירך על הראשון, חוזר ומברך עליו, כיון שלא היה לפניו בשעת ברכת הראשון [ליבא] מאן דפטר ליה להאי:

[קבז] (א) אוכלירש קנשטיל ש היכא דקבע סעודתיה עליה' כגון שאנו עושין בליל לברית מילה מברכין עליה' המוציא, (ב) ולאחריהם ברכת המזון, דכיון דאחשבינהו פיתא [לאקבועי] עיקר סעודתא עליהו [כגון] [בעי] ברכה כי לחם ממש, (ג) כדאמרינן גבי שרוקנין, (ד) דר' זוטרא קבע עליהו סעודת שלש ברכות, (ה) ואי לא קבע סעודתיה אלא לתענוג בעלמא אכיל להו מברך עליהו בורא מיני מזונות, הואיל (המיני נמי) [מחמשת המינין נינהו], אבל לאחריהם לא מצי למיטר על המחיה ועל הכלכלה, (ו) דלא מין מזון ומין מחיה נינהו, ולא סעיד ליבא, אלא על

ודלא כדברי האומר שהכל משום דדוכשא עיקר, אלא אדרבא אגוז עיקר ע"כ מורי רבינו ג"ע עכ"ל.

(ג) אגוזים כדבש. בפרדס חסד שורה וכצ"ל אגוזים כדבש [ומברך עליהו כ"פ העץ כי חיי אומר אגוז עיקר ודבש מפילה אע"פ שמטונגת כדבש] לא נשתנה פרי מהותיותו. והשמים המעתיק או המדפיס מן כדבש עד כדבש. (ג) שקורין יורבעם. בס' חסדרים שקורין אדבעסל ובספרי וקורין לו אב בשטרי.

[קבנ] (ב) הביאו לפניו פירות על השולחן. הובא גם בפרדס סי' פ"ו ומחיו שם. (ג) פליגי בה ר"י ורבנן. ברכות מ' ע"ב.

[קבד] (ב) ופעם אחת ראיתי את רבי. הובא בפרדס שם סי' פ"ו ובספרי.

[קבה] (ב) ואילו מביאין. הובא בפרדס ובספרי שם.

[קבז] (ב) אוכלירש קנשטילש. בפרדס מתחיל ואם אכל רקיקין חלות דקין כגון אוכלירש קנשטילש ובספרי מתחיל לחמשת המינין אוכלירש וקנשטילש, ובס' חסדרים מתחיל כמו לפנינו בסדור רק הביא אוכלירש וקנשטילש. (ג) ולאחריהם ברכת המזון. בפרדס בשעת ולאחריהן ברכת המוציא והציג חסריל סימן כוכב לחורות כי בלתי מוכן ובאמת צ"ל ברכת המזון. (ג) כדאמרינן גבי שרוקנין. ברכות ל"ז ע"ב. (ד) דר' זוטרא קבע עליהו סעודת שלש ברכות. הוא בגמרא שם ל"ח ע"א וצ"ל מר זוטרא קבע עליהו סעודתיה וברך עליו המוציא ושלש ברכות. (ס) ואי לא קבע לתענוג בעלמא אכיל להו מברך עליהו בורא מיני מזונות' זה נמשך בפרדס ובספרי לנכון גם בספרי ובס' חסדרים. (ו) דלא מין מזון ומין מחיה נינהו. בפרדס דלאו מין מחיה הם ובספרי דלא מין מחיה נינהו, ומין מזון הן. וגם בס'

השובע אכיל להו, וסני בכורא נמשות רבות, כמו מיא ויירוקא בעלמא, (ז) מירי דהוה אכוסס את האורז, דאמרין התם לפנינו בורא סרי האדמה ולבסוף ולא כלום: [קבז] (א) המוציא [י ין] כד י מזיגת כוס (ב) יפה, מאי כוס יפה, (ג) כוס של ברכה, (ד) ברכת המזון שהצריכו חכמים ליפותו (ה) כדאמרין בברכות עימוד ועיסוף הדחה ושמירה חי ומלא: (ו) אמר רב נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו יין חי רובע של רביעית הלוג כדי שימזגנו במים שלשה חלקי מים ואחר יין כדי שיעמוד על רביעית הלוג, ויש מועים בשמועה זו, לומר רובע רביעית, רובע הלוג [כדי שימזגנו] ויעמוד על רביעית לוג, שהוא רביע הקב, ומעות הוא בידם, ורבותינו לא אמרו כן, וראייה לדבר (ז) ממסכת נזיר, עשר רביעיות הן חמש סמקאחא, כלומר בין וברם, חמש חזירתא שנאמרו בשאר משקין, וחשיב להאי דהוצאת שבת גבי חזירתא דשאר משקין, ועל כורחך הני כולוהו ברביעית הלוג ניהו, דקא חשיב בהדיהו רביעית יין לנזיר, דהוא חצי שיעורא של שמן התורה, כדאמרין במנחות וחצי לוג שמן לתורה, (ח) וילפינן לה במנחות:

[קבח] וזו מדר תפילת המנחה.

(א) וכשהגיע עת תפילת המנחה נוטל ידיו (ב) ואינו צריך לברך, ואם אין לו מים ליטול ידיו אם יורע שיש מים לפניו עד ד' מילין ימתין עד שיגיע למקום מים ויטול ידיו ויתפלל, ואע"פ שעובר זמן תפילה, אבל יותר מר' מילין יתפלל מיר ואל יבטל מן התפילה, ואע"פ שלא נטל ידיו מפני שאנוס הוא, (ג) ואע"פ שאמרו אמר רבינא לרבא חזי מר האי [צורבא] מרבנן דאתי ממערבא ואמר כל שאין לו מים ליטול יקנה ידיו [בעפר] כצורר [ובקסמית] ואמר ליה שפיר קאמרת, מי כתיב ארחץ [במים] בנקיון [כפיי] [כתיב] כל מידי דמנקי, ועפר וצורות נמי מינקו. (ד) ותו אמרין רב חסדא לייש אמאן דמהדר אמאי בעידן צלותא, הני מילי לקרית שמע, (ה) דבעי למיקרי בעידנא, אבל לתפילה דרחמי הוא כל אימת דבעי מצלי בעי להדורי אמאי, (ו) ועד כמה עד ד' מילין, והני מילי לפניו, אבל לאחריו פחות ממיל חזר, אבל מיל אינו חזר:

חסדריס חובא ג"כ דלמא מיני מזון גינתו ואין סחיה גינתו. (ז) מירי דהוה אכוסס את האורז. ברכות ל"ז ע"א. וסן סלת האורז מתחיל ב"י ב' מסדור רשיי ומתחלת חספר עד סלת האורז נאכרו חגליות וברוך אלהים שהשגתי כח"י ספארמא ונמצא שם החסר בכ"י ב'.

[קבז] (ב) המוציא יין כדי מזיגת כוס. שבת ע"ז ע"ב במשנה, וזח לא חובא בפרדס. (ג) יפה. בגמרא שם כדי מזיגת כוס יפה. (ג) כוס של ברכה. גמרא שם. (ד) ברכת המזון שהצריכו חכמים ליפותו כדאמרין ב"י. הוא לשון רשיי בגמרא שם. (ה) כדאמרין בברכות. דף י"א ע"א. (ו) אמר רב נחמן. גמרא שבת שם, ובכאן נוסף על לשון הגמרא דברי רשיי שם. (ז) ממס נזיר. דף ל"ח ע"א. (ח) וילפינן לה במנחות. דף פ"ח ע"א ופ"ט ע"א.

[קבח] (ב) וכשהגיע עת תפילת המנחה נוטל ידיו ואינו צריך לברך. גובע מסדור רע"ג דף י"ז ע"ב ומובא בסור סי' רל"ג בשם רע"ג ועיין בסמן ב"י שם. וכן חובא במחזי סי' ע"ח. (ג) ואינו צריך לברך. וביה בסרע"ג שם וכן בכ"י ב' ובס' חסדריס. אבל במחזי בשפעת צריך לברך ותוקן לנכח הרשיה שצ"ל אין צריך לברך. (ג) ואע"פ שאמרו ב"י. ברכות מ"ז ע"א. (ד) ותו אמרין. גמרא שם וגם זה חובא בסרע"ג שם. (ה) דבעי למיקרי בעידנא וכו' דרחמי תת דאימת דבעי מצלי. היא חוספת רע"ג. (ו) ועד כמה ב"י. עיין בסור אריח סי' רל"ג.

סדר רשי

[קכמ] (א) מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה, מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה, (ב) סלג המנחה אחת עשרה שעות חסר רביעית. (ג) תפילת המנחה עד הערב, ר' יהודה אומר עד סלג המנחה, ושל מוספין מתפלל כל היום. (ד) אמר ר' יוחנן נקרא פושע, (ה) ולית הילכתא כרב הונא דאמר אסור לאדם שיטעום כלום (ו) קודם שיתפלל תפילת [מוספין], ולית הילכתא כר' יהושע בן לוי דאמר כיון שהגיע זמן תפלה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפילת] המנחה. (ז) והיכא דפשע ולא צלי דמוסף עד זמן דמטא תפילת המנחה, מצלי מרישא דמנחה ובתר כן דמוסף. (ח) דתנו רבנן הו' לפניו שתי תפילות אחת של מנחה ואחת של מוספין, מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין, ר' יהודה אומר מתפלל של מוספין, ואחר כך של מנחה, שזו מצוה עוברת, וזו מצוה שאינה עוברת. ואמר ר' יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין, מאי טעמא כיון דמטא ליה זמן תפילת המנחה (ט) כמאן דשכיחין תרווייהו דמי. (י) שכח ולא התפלל ערבית, מתפלל שחרית שמים, שכח ולא [התפלל] שחרית, מתפלל במנחה שלשה, של ערבית ושל שחרית ושל מנחה, בתחילה מתפלל תפילת המנחה בעיתה ואח"כ דמוספין. (יא) תנו רבנן טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל [בשבת] [ליל שבת] שמים של שבת, [במנחה] [טעה ולא התפלל מנחה] בשבת, מתפלל כמנצאי שבת שמים [של חול], ומבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה, ואם הבדיל בשנייה ולא הבדיל בראשונה, שנייה עלתה לו, ראשונה לא עלתה לו:

[קל] וזה סדר תפילת ערבית.

(א) תפילת הערב אין לה קבע, [מאי אין לה קבע], אי נימא דאזיל ומצלי כולי לילא, ליתגי תפילת הערב כל הלילה, (ב) אלא מאי אין לה קבע, אינה קבע, כמאן דאמר תפילת ערבית רשות והלכה כדברי האומר רשות, (ג) וכי קאמרינן תפילת ערבית רשות או חובה, הני מילי היכא דלא קא בעי לצלויה כלל, אבל אי צלי (אי) קבלה עליה כחובה, ואי טעי בה הדר ומצלי, דאי לא תימא הכי בראש חודש [דקאמרינן] טעה ולא הזכיר של ראש חודש בערבית, אין מחזירין

[קכמ] (ב) מנחה גדולה. ברכות כ"ז ע"ב. (ג) סלג המנחה כ"ז. עיין ברש"י בגמרא שם. (ד) תפילת המנחה עד הערב. משנה ברכות כ"ז ע"א. (ה) אמר יוחנן נקרא פושע. שם כ"ח ע"א. (ו) ולית הילכתא כרב הונא דאמר כ"ז. שם כ"ח ע"ב. (ז) והובא בבב"ב ברכות פ"ד (דף ר' ע"ב). (ח) קודם שיתפלל תפילת מוספין כ"ז. חוספתי כמו שהו' בגמרא שם וכ"ה לזכון בכ"ז ב' ובס' הסדרים ובסמ"ח ובבב"ב שם והשמים המעתיק מן תפילת עד תפילת. (ז) והיכא דפשע ולא צלי דמוסף, הוא לשון בבב"ב שם. (ט) דת"ר הו' לפניו שתי תפילות. ברכות כ"ח ע"א, ותובא בבב"ב שם. (ס) כמאן דשכיחין תרווייהו דמי. בבב"ב ב' כמו דשכחן תרווייהו דמי, ובס' הסדרים כמאן דשומעין תרווייהו דמי, ובבב"ב שם כמאן דשכיחין תרווייהו דמי, ובסמ"ח נשטתה חסלה. (י) שכח ולא התפלל ערבית. כ"ה בבב"ב שם. (י"א) ת"ר טעה ולא התפלל במנחה בע"ש. ברכות כ"ז ע"ב ותובא בבב"ב ריש פ"ד דברכות דף ג' ע"ד.

[קל] (ב) תפילת הערב אין לה קבע. ברכות כ"ז ע"א במשנה ותובא בבב"ב פ"ד דברכות (דף ר' ע"א). (ג) אלא מאי אין לה קבע. גמרא שם כ"ז ע"ב והלשון לפנינו הוא כלשון בבב"ב ושם הוא באריות יותר ע"ש. (ד) וכי קאמרינן כ"ז. כל תלשון עד סוף הסימן הוא מבב"ב שם ועיין ברא"ש פ"ד סי' ב' מה שהקשה על ח"ג ועיין במח"צ צד 42 הערת י' שהאריך בה.

אותו, שאין מקדישין את החדש אלא ביום. מאי איריא ראש חדש תיפוק ליה דבימים טובים ובשבתות נמי אין מחזירין אותו, דהא תפילת ערבית רשות היא, אלא שמע מינה כי קאמרין תפילת ערבית רשות, הני מילי היכא דלא קא בעי לצלויי [אבל היכא דקבעי לצלויי] שוויה עליו כחובה, ואי טעי בשבת וביום טוב מהדרין ליה. (ד) ועוד קאמרין אמר ר' זעירי ידעין חברין בבלאי למאן דאמר תפילת ערבית רשות, (ה) כיון דהתיר חגורו לא מטריחנן ליה, מכלל דכל כמה דלא התיר חגורו מטריחנן ליה, והכא נמי כיון דמצלי גלי דעתיה (ולא קבע) [ולא קבעי] למיסמר נפשיה, ואי טעי הדר מצלי:

[קלא] (א) מאימתי קורין את שמע בערבין, משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר, וחכמים אומרים עד חצות, רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. (ב) תנו רבנן חכמים עשו חיוזק לדבריהם, שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ויאמר אכנס לביתי, ואוכל קמעה [ואשתה קמעה], ואישן קמעה ואחר כך אקרא קריית שמע ואתפלל, ונמצא ישן כל הלילה, אלא אדם בא מן השדה, נכנס לבית הכנסת, או לבית המדרש, ואם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריית שמע, ואחר כך מתפלל, ואוכל פיתו ומבדק, וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה:

[קלב] (א) אמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם קריית שמע בבית הכנסת מצוה לקרותה על מיטתו. אמר ר' יוסי מאי קרא רגזו ואל תחמאו אמרו בלבבכם על משכבכם [ודומו סלה] (תהלים ד' ה'). (ב) אמר רב נחמן אם תלמיד חכם הוא אינו צריך. (ג) אמר ר' אבין אף תלמיד חכם צריך למימר האי קרא (בי) בידך אפקיד רוחי וגו' (שם ל"א ו'). (ד) אמר ר' אליעזר כל הקורא קריית שמע על מיטתו, כאילו אוזנו חרב של שתי סיפיות בידו, מאי משמע (ה) אמר מר זוטרא ואי תימא רב אשי מרישא דעינינא כתיב יעלו חסידים בכבוד ורגזו על משכבותם (שם קמ"ט ה') [וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב סיפיות בידם (שם ו')]. (ו) ואי אישתלי ולא קרי קריית שמע באורתא קרי (ז) עד עמודא דיממא. (ח) תנן

(ד) ועוד קאמרין אמר ר' זעירי ידעין חברין בבלאי. בבחיג שם ועוד קאמרין אמר זעירי הני חברין בבלאי. ובגמ' שבת מ' סע"ב אמר אבוי הני חברין בבלאי. ובסדור כ"י ב' אמר זעירי ועוד קאמרין אמר זעירי ידעין חברין בבלאי, ובס' חסדרים ועוד קאמרין אמר רב זורא ידעין חברין בבלאי ובסחי' הני חברין בבלאי בלי שם האומר. (ס) כיון דהתיר חגורו. בגמרא שם כיון דשרא ליה חסייניה אבל בבחיג חובא חגורו.

[קלא] (ס) משימתי קורין את שמע בערבין. ברכות ח' ע"א במשנה וחובא בבחיג פ"א דברכות בתחלתו. (צ) תיר חכמים עשו חיוזק לדבריהם. שם בגמרא ר' רע"ב וחובא בבחיג שם וכאן חובא כלשון בבחיג.

[קלב] (ס) אריב"ל. גמרא שם ר' סע"ב וחובא ג"כ בבחיג שם וכן בסדור כ"י ב' ובס' חסדרים. (ז) אמר רב נחמן, שם שם ובבחיג חובא א"ר נחמן בר יצחק. (ג) א"ר אבין. בגמרא ובבחיג אמר אבוי. וגם בכ"י ב' א"ר אבין. (ד) א"ר אלעזר. ברכות ח' ע"א ולפנינו חגי א"ר יצחק אבל בבחיג ותרי"ף ותרא"ש חגי, ג"כ א"ר אלעזר. וכן בכ"י ב' ובס' חסדרים חגי א"ר אלעזר. (ס) אמר מר זוטרא ואי תימא רב אשי מרישא דעינינא. גמרא שם. (ו) ואי אישתלי ולא קרי קריית שמע. בבחיג שם. (ז) עד עמודא דיממא. בבחיג שם עד דליק עמודא דזוטרא. (ח) תנן. ציל דתנן כמו שהזכר בבחיג.

רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. (ט) ואמר [רב יהודה אמר] שמואל הלכה כרבן גמליאל:

[הלג] (א) תניא ר' שמעון [בן יוחאי] אומר פעמים שאדם קורא קרי' שמע [שתי פעמים] בלילה, אחת קודם שיעלה עמוד השחר [ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר] ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של לילה ואחת של יום. (ב) ואמר ר' חייא בר חנינא אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי. ואיכא דמתני לה אהא ר' שמעון בן יוחי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא קרי' שמע שתי פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה, ואחת לאחר הנץ החמה, ויוצא בה ידי חובתו, אחת של לילה ואחת של יום, ואע"ג דקודם הנץ החמה ימא הוא, כיון דאיכא אינשי דגנו בהדיא שעתא נפיק ידי חובתו דליליא. אמר רב אחא בר חנינא אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון [בן יוחאי] שאמר משום ר' עקיבא. (ג) אמר ר' זירא וכלכד שלא יאמר השכיבנו: (ד) קרי' שמע דערבית, והלל בלילי פסחים (ה) [ואכילת פסחים] מצוות עד שיעלה עמוד השחר:

ליקוטין.

[קלד] (א) פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן אחר סעודתו קודם ברכת המזון, ולאחר כך הוזכר, ולא רצה לאכול הימנו, לפי שהיה צריך לברך אחריה ולשתות מכוס של ברכה, ואי אפשר לשתות בין כוס של מזון לכוס של הלל, (ב) דאמור רבנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה ולא רצה לברך עליה ברכת המזון בלא יין, לפי שתיקנו [חכמים] כוס שלישי עליה, וגראה שהיא צריכה כוס, ואפילו לאחר כוס רביעי של הלל (ו) לא רצה לאכול המצה ולברך ברכת המזון, מפני שהם לא תיקנו אלא ד' כוסות בלבד, אבל כוס חמישי לא התקינו, ומפני כך נמנע מלאכול מצה אחר ברכת המזון, והחזיק הטעם בדבר זה שאין צריך לחזור ולאכול מצה, לפי שסתם מצות שלנו עשויות כתיקון חכמים, ויש בהם שימור לשום מצה, ומצה שאוכל בנמר סעודתו עולה לו לשם מצה, הואיל ונעשה בהם שימור כתיקון חכמים לשם מצה, (ג) וכן נהג רבינו מנוחתו כבוד:

(ט) ואמר שמואל הלכה כרבן גמליאל. תקנתו ואמר רב יהודה אמר שמואל. ברכות ח' ע"ב והובא לנכון בבב"ב, בכ"י ב' ובס' הסדרים.
[קלג] (ב) תניא ר' שמעון [בן יוחאי] אומר. ברכות ח' ע"ב, והובא בבב"ב (דף א' רע"ב). (ג) ואמר ר' חייא בר חנינא. בגמרא ובבב"ב א"ר אחא ביר חנינא וכן בכ"י ב' ובס' הסדרים והובא לנכון א"ר אחא. (ג) א"ר זירא. ברכות ט' ע"א והובא בבב"ב שם. (ד) ק"ש דערבית. גמרא שם והובא בבב"ב שם. (ה) ואכילת פסחים. הוספתי כמו שחזא בגמרא ובבב"ב ובכ"י ב' ובס' הסדרים ליתא ג"כ.

[קלד] (ב) פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן, הובא בפרס"ט קל"ב (דף ר"ז רע"ב) ובשבלי חלקם ט' רי"ח (דף ק' ע"ב) כתב רבינו שלמה זצ"ל בהלכות פסח שסידר פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן כו', וכן חזא במחז"ז צד 286, ועיין בס' סעודתו ט' צ' (צד 164) ובתערה ס"ז. (ג) דאמור רבנן. פסחים קי"ז ע"ב. (ג) וכן נהג רבינו סעודתו כבוד. כ"ה גם בפרס"ט אכל במחז"ז הג"י וכן נהג רבינו שלמה זצ"ל. ויותר נכון שצ"ל כמו לפנינו ובפרס"ט וכן נהג רבינו מ"כ, כוונתו לאחר מרביותיו של רש"י. בס' הסדרים ליתא וכן נהג רבינו, אבל בכ"י ב' כתוב ג"כ וכן נהג רבינו מ"כ.

[קלה] (א) והשלש מצות מברך אחת לברכת המוציא, ואחת לאכילת מצה ולכניע ולזכרה האחת, וכן אמר לנו ר' יעקב משום אביו הואיל ושלשתן כאו לשם מצוה תיעשה מצוה בשלשתן, אבל שאר בני אדם מניחין השלישית שליטה, ולא נכון לעשות כן.

[קלן] (א) המבשל כמה תבשילין ביום טוב ולא אכל מכולם בתוך הסעודה הואיל ולצורך יום טוב נתבשלו מתחילה ועכשיו אינו צריך לאכול מכל אחד ואחד אין בכך כלום ולא הוי כמכין מיום טוב לחול:

[קלז] (א) במס' עבודה זרה בפרק ראשון תניא משמיה דרב מאיר בשעה שהמלכים מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחווים לחמה מיד כועס: (ב) אמר רב יוסף לא ליציל איניש במוספין בתלת שעי קמייא ביומא קמא דרישא דשתא ביחיד, (ג) כיון דמסקיד דינא מרחי, (ד) פ"י כלומר אל יתפלל אדם תפילת המוספין אם יחיד, או בבית או בשדה, ובא לתקן תפילתו, ולשאל צרכיו מאת המקום ביום ראש השנה, שהוא התחלה לכל השנה כולה, והקב"ה דן את עולמו, את מי לחיים ואת מי למות, וקוצב את פרנסתם, לפיכך אל יכנס זה יחיד באותן שלש שעות, שהן שעת הכעס וגם שעת הדין, ושמא ראה הקב"ה באחד מבריותיו שום דבר חטא, ונתחייבו כלליה לכעוס עליהם, וזה נכנס באותה שעה שעת הכעס, וימצא גם בו עון, אל יטה אזנו כלפי חסד, הואיל ואינה שעת רצון: (ה) אי הכי אפילו ציבור נמי, (ו) משום האי טעמא שאותן שעות אינן של רצון גם הציבור אל יתפללו, ומתרג' [דציבור] נפיש רחמי, (ז) כלומר מרובים רחמיהם, כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו, ונתקבצו כולם, אין הקב"ה מאבד את עולמו אפילו בשעת הכעס מניח להם, שנאמר הן אל כביר לא ימאס (איוכ ל"ו ה'), אבל יחיד אין לו סיוע, הואיל ואין עמו אחרים הצריכים רחמים, (ח) אי הכי [דיחיד] דצפרא נמי, (ט) כלומר אותו יחיד ואין עמו זכות אחרים שהם מרובים, אין השעה מועלת לו בכל תפילה שיש לו להתפלל באותו יום שהוא ראשון לכל השנה, בין תפילת הבקר, בין תפילת המוסף, ומתרג' [לא] כיון דאיכא ציבורא דקא מצלי לא מרחי, (י) שאותן שלש שעות הן זמן תפילת יוצר, ושעה עוברת היא, יש ציבור שמתפללין באותה שעה בשום מקום, אי ליכא הכא, איכא

[קלה] (ב) והשלש מצות מברך אחת לברכת המוציא כו'. חובא בב"י מהסודור וכן בס' הסדרים בסוף הלכות פסחים ובמח"צ צד 271 הלשון מתוקן יותר: והשלש מצות רבי אומר שמברך באחת המוציא, ובאחת על אכילת מצה, ובציעה לאפיקומן, ואחת לברכה כחולל, וכן אמר לו רבו [צ"ל וכן אמר לי רבי] ר' יעקב ברי' יקר חזק משום אביו הואיל ושלשתן כאו לשום מצוה תיעשה מצוה בשלשתן, אבל שאר בני אדם מניחין השלישית שליטה, ולא נכון לעשות כן ע"כ. ונמצא חרבה גם ברש"י בגמרא שחביא סורו ר' יעקב בר יקר חזק.

[קלז] (ב) המבשל כמה תבשילין ביום טוב. הוא ג"כ מן הליקוין, וזה חובא במס'ו בדיון עירוב צד 287 סי' ע"ז.

[קלז] (ב) במס' ע"ז פ"א. הוא דף ר' ע"ב. (ג) אמר רב יוסף. שם שם. (ג) כיון דמסקיד דינא מרחי. עיין בגמרא שם בגי' אחרת. (ד) פ"י כלומר כו' עד ואינה שעת רצון. לא נמצא בפירוש בגמרא שם. (ס) אי הכי אפילו ציבור נמי. גמרא שם. (ו) משום האי טעמא. הוא חפ"י על זה. (ז) כלומר מרובים רחמיהם. הוא ג"כ מהפירוש. (ס) אי הכי. גמרא שם. (ט) כלומר אותו יחיד. הוא מן הפירוש. (י) שאותן שלש שעות. הוא ג"כ מהפירוש.

סדר רשי

ברוכתא אחריית, ומתוך שהקב"ה מניח שעה הכעס לרבים, יניח גם לזה, אבל תפילת המוספין אין לה קבע, יש שמקדימין ויש שמאחרין, ושמא לא יצטרף עם שום ציבור שמתפללים באותה שעה בשום מקום, או ליכא הכא בעולם, לפיכך יאחר עד שיהיה שעת רצון, ואם יזכה גם ביחיד, ויש להבין מ"כאן שבשעה שהרבים מתפללים בה מועלת ליחיד אפילו אינו עמהם ביחד, לפיכך צריך כוונה:

סליק סידרא כל יומא:

וזה סדר דראש השנה.

[קלט] (א) דרשנו ה' בהמצאו (ישעי' נ"ה ו'), (ב) אילו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, ועושין בהן תשובה, ומתעניין בהן, ומשכימין בכל יום לבית הכנסת לפני עמוד השחר ומבקשים רחמים, ומנהג לעמוד במצאי שבת לפני ראש השנה, וכדמתחיל פותח שליח ציבור בתחילה אשרי יושבי ביתך וגו', ועונים אחריו עד תהילת ה' ידבר פי וגו', ועומד שליח ציבור לפני התיבה ואומר קדיש אם יש שם עשרה, ומתחיל ואומר פסוקים של רחמים, כמו שהן על הסדר, ואחר כך סליחות וידו, ותפילת של חול, כל עשרת ימי תשובה מראש השנה ועד יום הכפורים אומר בסוף מגן זכרנו וכו', ובסוף מחייה המתים מי כמוך, ואומר במקום האל הקדוש המלך הקדוש, המלך המשפט, ואומר בסוף הודאה זכור רחמך וכתוב לחיים, ובסוף שים שלום בספר חיים ברכה ושלום, ובשחרית ובמנחה לאחר שמנה עשרה אומר אבינו מלכנו וכו', ואותן ימים אינן כתענית ציבור, לפיכך אין קורין בשני ובחמישי שלהן ויחל כי אם כסדר השבת כמנהג שאר ימות השנה, ובשבת אין אומרים אבינו מלכנו, לא בערבית ולא בשחרית ולא במנחה:

[קמ] (א) והמלך המשפט שהוקשה בה, שהיה לנו לומר מלך המשפט, גם אני הקשיתי בה שנים רבות, (ב) וגראה לי שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים להרגיל בגירסתן המלך המשפט וגם המלך הקדוש, אך שלא לשנות את מנהג הראשונים יש לנו לסמוך על כמה מקראות שדיברו בלשון הזה, בספר יהושע, ויהי בנסוע העם מאהליהם וגו' נושאי (ארון ברית), [הארץ הברית] (יהושע ג' יד) ואין לנו לומר שהארון עצמו ברית, אלא הלוחות שבו ברית, כמו שקראוהו בכמה מקומות ארון ברית, ארון העדות, ובספר מלכים ויקצץ (אחר) [המלך אחז] את המסגרות

[קלט] (ב) דרשנו ה' בהמצאו. כל חסידים נמצאו גם בסמ"ח סי' ש"ג (צד 845).

(ג) אלו עשרת ימים כו. ר"ח י"ח ע"א.

[קמ] (ב) ומלך המשפט שהוקשה בה. הובא ג"כ בסמ"ח שם וכן בפרסם בלוקשים בסוף הספר (דף ג"ח סע"ד). וכן הוא בחושף מסמנים בחשבות רש"י לר' נתן בר מכיר תשובה ד'. (ג) וגראה לי שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים להרגיל בגירסתן. וכ"ה בכ"י ב' רק שם בסעות שחגר סוכים וצ"ל שהגרסנים ובסמ"ח חגי' יותר מיושרת ואומר לבי שהגרסנים לפי מרוצתם שנו בגירסתם ובפרסם בסעות ואומר לי לפי [צ"ל לבי] שהגאונים [צ"ל שהגרסנים] לפי מרוצתם שנו [צ"ל שנו] בגרסתם. גם בסעות שם המלך הגדול וגם המלך המשפט צ"ל המלך המשפט וגם המלך הקדוש. וכן תראה ברשי ברכות י"ב ע"כ שכתב המלך המשפט כמו מלך המשפט כמו נושאי תארונו חבדית כמו ארון הברית, וכן המסגרות הסכנות, שהוא כמו מסגרות הסכנות וכן העמק הפגרים כמו עמק הפגרים עכ"ל.